

**PRAMENY PRO VÝZKUM SOCIÁLNÍCH
A NÁBOŽENSKÝCH DĚJIN ČESKÉHO VENKOVA
V RANÉM NOVOVĚKU**

LADISLAV NEKVAPIL – ŠÁRKA NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ

PARDUBICE 2013

**Prameny pro výzkum sociálních a náboženských dějin českého venkova
v raném novověku**

Zpracováno v rámci řešení projektu FRVŠ č. 95/2013/G5.

Na titulní straně použit motiv obrazu *Selská svatba* (1568) malíře Pietera Brueghela staršího.

© PhDr. Ladislav NEKVAPIL

© Mgr. Šárka NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ

Univerzita Pardubice 2013

OBSAH

Předmluva.....	1
ČÁST 1: Prameny pro výzkum sociálních dějin	3
ÚVOD	4
I. PRAMENY STÁTNÍ PROVENIENCE	5
KATASTRY.....	5
SOUPISY A SČÍTÁNÍ.....	14
SOUPIS OBYVATEL PODLE VÍRY Z ROKU 1651	19
II. PRAMENY CÍRKEVNÍ PROVENIENCE.....	28
CÍRKEVNÍ A STÁTNÍ MATRIKY	28
III. PRAMENY VRCHNOSTENSKÉ (PATRIMONIÁLNÍ) PROVENIENCE.....	42
URBÁŘE.....	42
POZEMKOVÉ KNIHY	49
SIROTČÍ A PODDANSKÉ SEZNAMY (Mannschaftsbücher).....	57
IV. LITERATURA K SOCIÁLNÍ DĚJINÁM VENKOVA V RANÉM NOVOVĚKU.....	63

Předmluva

Záměrem předkládaného výukového textu je přiblížení běžných i méně obvyklých archivních pramenů k výzkumu sociálních a náboženských dějin raného novověku, se zvláštním zřetelem na české venkovské prostředí. Ačkoliv byla již v minulosti venkovskému prostoru v rámci domácí historiografie věnována značná pozornost (agrární dějiny, historická demografie, nevolnická povstání apod.), existují témata, která na své badatele teprve čekají. Historik věnující se raně novověkým českým venkovským dějinám má navíc tu výhodu, že může ke svému výzkumu využívat velmi pestrou paletu pramenů, na jejímž základě je možné zkoumat široké spektrum problémů. Z hlediska sociálních dějin tak lze velmi solidně bádát zejména o historické rodině, čelední službě, problematice dědické praxe, sociální stratifikaci, marginálních skupinách, trestně-právních záležitostech atd.; co se týče náboženských – a z části i církevních – dějin, zde se lze věnovat různým tématům zejména v rámci výzkumu lidového náboženství (z hlediska katolíků i nekatolíků), mezikonfesijním vztahům, vývoji církevní správy ad.

Z metodologického hlediska je možné využívat historicko-antropologické přístupy, analyzovat prameny hromadné evidence statistickými metodami, kombinovat a komparovat prameny různé provenience apod.

Možností výzkumu dějin raně novověkého venkova, ať už z hlediska dějin sociálních či náboženských, je opravdu mnoho, proto jsme se rozhodli připravit přehledný manuál, ve kterém má zájemce o danou problematiku možnost seznámit se blíže s jednotlivými druhy pramenů, jejich vznikem, případným vývojem, strukturou, možnostmi využití, archivním uložením a v neposlední řadě s edicemi (pokud jsou k dispozici) a literaturou, která se k danému prameni přímo vztahuje. Nechybí zde ani obrazové přílohy, které obsahují typové příklady popisovaných pramenů, případně jejich různé podoby v závislosti na jejich chronologickém vývoji. Nutno podotknout, že jsme v tomto přehledu reflektovali především prameny hromadné evidence, vázající se k prostředí historických Čech, analogické prameny moravské provenience jsme do textu nezahrnuli, případně jsme je brali v potaz pouze okrajově.

Výukový text je rozdělen do dvou částí, v první nalezne čtenář prameny pro výzkum sociálních dějin českého venkova, v druhé pak materiály k výzkumu náboženských dějin. Každá část je v závěru doplněna aktuálním soupisem základní tuzemské i zahraniční literatury, která se k danému tématu váže.

Text je určen zejména studentům historických oborů a vznikl jako doplňkový výukový materiál ke kurzům „Možnosti výzkumu sociálních dějin českého venkova v raném novově-

ku“ (SDCV) a „Možnosti výzkumu náboženských dějin českého venkova v raném novověku“ (NDCV), jejichž vznik byl finančně podpořen Fondem rozvoje vysokých škol v roce 2013 (č. projektu FRVS/2013/95). Projekt byl realizován na Ústavu historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice.

ČÁST I

PRAMENY PRO VÝZKUM SOCIÁLNÍCH DĚJIN

ÚVOD

Jak již bylo naznačeno, první část tohoto výukového textu je věnována pramenům k sociálním dějinám venkova v raném novověku, přičemž je nutné zmínit, že se jedná o prameny evidenční povahy, které je možné zpracovávat zejména na základě kvantitativní analýzy. Konkrétně jsme do tohoto přehledu zahrnuli z pramenů státní provenience katastry, soupisy a sčítání obyvatelstva, zvláštní pozornost jsme pak věnovali soupisu obyvatel podle víry z roku 1651. Z pramenů církevní provenience jsme se zaměřili na matriky, neopomenuli jsme ani prameny patrimoniální provenience, tedy urbáře, pozemkové knihy a sirotčí (příp. poddanské) seznamy. Zcela záměrně jsme vynechali spisový materiál, korespondenci, soudní protokoly nebo účty, což jsou prameny vyžadující v rámci zpracování odlišnou metodiku.

I. PRAMENY STÁTNÍ PROVENIENCE

KATASTRY

VZNIK

Vznik katastrů v českých zemích úzce souvisel se snahou raně novověkého státu o zefektivnění berního systému. První český katastr, jímž je tzv. *berní rula*, vznikl po skončení třicetileté války v souvislosti s obnovou hospodářského systému zdevastované země.

VÝVOJ A STRUKTURA

Berní rula

První katastr z let 1653-1656 se dochoval pro většinu Čech včetně Kladska, sepsán nebyl v Chebsku. Rula jmenovitě evidovala držitele dani podrobených domů ve městech a dále poddanských usedlostí a svobodných dvorů na venkově. Držitelé poddanských usedlostí byli rozděleni dle rozlohy obhospodařované půdy na sedláky, chalupníky a zahradníky. U všech byla jmenovitě evidována rozloha osévané půdy, počet dobytka, řemeslo či živnost. Rozloha půdy se však mezi jednotlivými kraji lišila a překrývala. Obecně platí, že sedláci hospodařili na 15-150, chalupníci na 7-30 a zahradníci na 0-8 korcích.

Berní rula byla členěna dle krajů, panství a obcí, u kterých se uvádělo nejen celkové berní ocenění, ale také charakteristika půdních poměrů, možnosti dalšího výděлку, počty far, mlýnských kol, ovčáků a počty židů. Usedlosti byly v důsledku rozsáhlých válečných ztrát rozděleny na osazené, pusté (tzv. poustky) a nově osazené. Kromě berní podrobených objektů zaznamenávala rula rovněž objekty vrchnostenské (např. pivovary, mlýny, kovárny), nenalezne zde pouze informace o usedlostech na obecní půdě a osadách speciálního typu (hornické a dřevařské osady).

Jednotkou se stal tzv. berní osedlý, který odpovídal jednomu „dobře si stojícímu“ sedlákovi, čtyřem chalupníkům či osmi zahradníkům. Počet osedlých byl určen pro každou ves a sumarizován za celé panství, následně kraj, podle čehož byly určovány berní podíly. Tyto obecné výpočty však znamenaly znevýhodnění a zatížení některých méně úrodných oblastí, jako byly například podhorské regiony.

První český katastr byl dále opravován a doplňován. Z této činnosti vznikly patnácti-svazkové revizitace zaznamenávající úpravy v letech 1667-1682, pamětní knihy evidující změny v letech 1656-1779 a kalkulus pro léta 1656 a 1684.

Nepřesné odhady pozemků a neúměrně vysoké berně vedly ke kritice první berní ruly. Na její nedostatky zareagoval v 80. letech 17. století nejvyšší kancléř František Oldřich hrabě Kinský, který navrhl úpravu základní berní jednotky, tedy osedlosti, a stanovil maximální výměru polí (90 korců). Navíc musela být nově zohledňována výnosnost půdy v dané lokalitě. Upravená druhá berní rula tak vešla v platnost v roce 1684 jako *katastr Kinského*.

Na Moravě se obdobou ruly staly lánové rejstříky, které byly stejně jako berní rula v Čechách podrobeny revizi (1669-1679). První elaborát se na až a zlomky nedochoval, prvním úplným moravským katastrem jsou proto tzv. *druhé lánové rejstříky*, ve Slezsku pak vznikl *katastr karolinský* (1721-1729, revize 1733-1739).

Tereziánský katastr

Ačkoliv bylo sestavení berní ruly ojedinělým počinem, výběr berní na jejím základě nebyl dostatečně efektivní. Z tohoto důvodu přijali v roce 1711 čeští stavové usnesení o opravě současného katastru. Tyto snahy nakonec vyústily v sestavení nového a podrobnějšího katastru, který měl oproti předchozímu podchytit všechny možnosti výdělku poddaných. Pro sestavení nového českého katastru byla vytvořena rektifikační komise.

Základem *tereziánského katastru* se stala berní přiznání - rustikální, vrchnostenská, duchovenská a městská fase z let 1713-1715. Poté proběhla vizitace poměrů na místě, při které čtyřčlenná komise kontrolovala a porovnávala současný stav poddanských hospodářství s evidencí v knihách vrchnostenské registratury. Vizitace byla ukončena v roce 1727, jejím výsledkem byl tzv. vizitační nález, který byl v podstatě zrevidovanou fasí. Tyto práce vedly k vytvoření prvního tereziánského rustikálního katastru, který vešel v platnost v roce 1748, kdy se stal základem pro výpočet berně.

Kritika tohoto katastru vedla k nové vizitaci dominií v letech 1751-1753. Komisaři však nekontrolovali a nezpřesňovali pouze údaje o rustikální půdě, ale vypracovali i podklady pro zdanění dominikálu (již v roce 1713 vrchnosti podávaly dominikální fase evidující vrchnostenský majetek, ale jednalo se pouze o pomocný materiál, se kterým se dále nepracovalo). V roce 1749 byly vyhotoveny nové dominikální fase doplněné o další příjmy plynoucí z poplatků od poddaných (poplatky za udělení zhostů, za souhlas k učení či peněžní a naturální platy) a evidenci robot, která byla uváděna pro každou obec zvlášť. Po revizi fasí (1751-1753) vznikl v roce 1756 finální elaborát, který byl používán pro nové rozvržení berně. Pro rustikální půdu se nadále používal pojem katastr, pro dominikální půdu byl vytvořen název exekvatorium dominikale.

Katastr z roku 1748 tvořilo 36 svazků, které evidovaly jednotlivé poplatníky podle fasí a nálezů. Evidovanou jednotkou se stal pozemek určitého typu v držení konkrétního hospodáře (pole, luka, atd.), jednalo se však o jméno hospodáře, který byl zaznamenán ve fasích. V sumáři, který se vedl pro celou ves, byla evidována peněžní a berní ocenění pozemků (dělení do 6 tříd), počty domů bez pozemků a pivovary. Dále zde byly zaznamenány informace o výnosu řemesel a počtu berních jednotek, na něž byla ves oceněna.

Druhý tereziánský rustikální katastr z let 1756-1757 byl tvořen 72 svazky a uváděl postupně výměru pozemku každého hospodáře podle jeho typu (jednotkou strych), bonitu půdy (dělí pole do 8 tříd), cenu obilí a zvláštní výdělkové možnosti vsí (pěstování chmele, dřevařství, vorařství, dobytkařství, pěstování lnu a přadláctví). Evidoval také počty domů, které byly zatíženy domovní daní, zisk z pivovarnictví a řemesel. Vše bylo převedeno na peněžní výnosy. Z celkového příjmu se pak stanovil počet berních osedlých pro každou ves.

Na Moravě se s přípravou nového katastru začalo až v letech 1748-1749, jeho základem se staly rustikální fase z roku 1749 a dominikální fase z roku 1750. Finální elaborát vznikl v roce 1759, doplňován však byl až do roku 1768. Oproti českému katastru je však po obsahové stránce výrazně chudší.

Josefský katastr

Ačkoliv byly oba tereziánské katastry propracované, od 70. let 18. století se objevovala myšlenka na nové a přesnější vyměření pozemků. K realizaci se však odhodlal až Josef II., který se rozhodl zdanit stejně půdu rustikální a dominikální a zároveň na základě výnosu poddanského hospodářství upravit i povinnosti poddaných vůči vrchnostem. Práce na novém katastru, tentokrát nejen pro Čechy, začala v roce 1785 a trvala dva roky. Cílem prací, na nichž se tentokrát již podíleli profesionální zeměměřiči, bylo vyměření pozemků a stanovení jejich výnosů. Nově katastr neevidoval počty chovaného dobytka, příjmy poddaných z nezemědělské výroby, příjmy vrchností atd.

Základní evidenční jednotkou se stala katastrální obec s pevně vymezenými hranicemi pozemků bez ohledu na to, zda její obyvatelé patřili jedné, nebo několika vrchnostem. V rámci obce měly být podle polohy očíslovány všechny pozemky, dále měla být určena jejich plocha (jednotkou bylo jitro) a zjištěn výnos z plodin.

Na *Josefský katastr* navázal v roce 1789 nový berní systém a urbaniální reforma, která znamenala značný zásah do stavovských práv. Není tedy divu, že po smrti Josefa II. byly oba tyto nové systémy zrušeny. Zdanění mělo být napříště určováno podle katastru tereziánského,

avšak pozemková daň byla i poté vyměřována podle přesnějších údajů vzešlých z josefského katastru (v Čechách na základě rozdělovacích sumářů).

MOŽNOSTI VYUŽITÍ

Berní rula je první celozemský popis Čech, který eviduje skoro všechny vsi (někdy se jedná o nejstarší doklad jejich existence), umožňuje první odhad lidnatosti země, který se opírá o počty obyvatel připadající na jeden dům zjištěný z jiných soudobých pramenů. Na jejím základě lze zjistit populační dynamiku jednotlivých lokalit, krajů i celé země, ukazuje také poválečné ztráty. Výjimečnost tohoto pramene je rovněž podpořena možností kombinace se Soupisem poddaných podle víry z roku 1651.

Tereziánský katastr je velmi přínosný při studiu sociálních poměrů, resp. při zkoumání sociální diferenciaci poddaných, zatížení poddaných vrchnostenskými dávkami a robotami, možností nezemědělské produkce na venkově atd. Díky informacím o další výdělečné činnosti získáme představu o zastoupení jednotlivých kultur či specializací (např. chmelařství), intenzitě chovu dobytka či existenci vrchnostenských podniků. Navíc zde nalezneme kompletní soupis rybníků v českých zemích.

Josefský katastr je informačně chudší, na rozdíl od berní ruly a tereziánského katastru však podává přesnější a věrohodnější informace. Ačkoliv se s jeho zavedením pojí pojem katastrální obec, pro badatele toto nové dělení znamená komplikaci. Při rekonstrukci majetkové situace v dané lokalitě je nutné sledovat i pozemky nespádající pod danou katastrální obec a tedy studovat další příznání. Josefský katastr je důležitým zdrojem informací hlavně při bádání v mikrohistorickém rozměru v kombinaci s dalšími prameny.

Uvedené katastry jsou velmi cenným materiálem nejen pro výzkum hospodářské situace, demografických aspektů, majetkových záležitostí, dějiny osídlení, ale také např. pro onomastické bádání.

ULOŽENÍ

Berní rula, tereziánský a josefský katastr pro Čechy jsou uloženy v Národním archivu v Praze, kde jsou k dispozici nejen konečné elaboráty, ale také písemnosti jednotlivých komisí a materiály, které zachycují průběžné změny po vzniku katastru.

EDICE

Po druhé světové válce byla snaha edičně zpřístupnit *berní rulu*. Rozsah zachovaného materiálu však zpomaluje vydání tohoto pramene v úplnosti. Dosud byla publikována přibližně jed-

na třetina. Základem pro badatele však může být Doskočilův popis Čech, tedy jmenný index k berní rule, který je výtahem z pramene a charakterizuje evidované vsi s počty osedlých a pustých usedlostí. Pro základní výpočty a orientaci je tato edice dostačující.

Karel DOSKOČIL, *Popis Čech r. 1654: souhrný index obcí, osad a samot k berní rule. I, Rekonstrukce ztracených částí ruly - hlavní změny statků do r. 1779 resp. 1848 - seznam majitelů deskových statků - mapy krajského rozdělení Čech, komunikací a Kladska v době ruly*, Praha 1953.

TÝŽ, *Popis Čech r. 1654: souhrný index obcí, osad a samot k berní rule. II, Rekonstrukce ztracených částí ruly - hlavní změny statků do r. 1779 resp. 1848 - seznam majitelů deskových statků - mapy krajského rozdělení Čech, komunikací a Kladska v době ruly*, Praha 1954.

Tereziánský katastr je vzhledem ke své rozsáhlosti nemožné v úplnosti edičně zpřístupnit. Z tohoto důvodu byla vytvořena edice, která sumarizuje elaborát z roku 1757. Základní jednotkou tu však na rozdíl od originálu není hospodář, ale místo, u kterého je uveden sumární počet hospodářů, kteří jsou rozděleni do skupin podle držby orné půdy. U každé obce je také uváděna bonita půdy, rozloha polí a dalších pozemků, počet domů bez polí, počet berních osedlých a údaje o výši robot převzaté z katastru evidujícího dominikál. V edici však s výjimkou rybníků a mlýnů nejsou uváděna pomístní jména, jména obcí jsou zaznamenána v dnešním tvaru, nenalezneme zde údaje o počtech dobytka, výnosu řemesel, plošné výměře polí. Před vlastní prací je důležité seznámit se s výkladem v úvodu edice, protože některá označení jsou obtížně srozumitelná.

Aleš CHALUPA et al., *Tereziánský katastr český. Sv. 1, Rustikál (kraje A-CH)*, Praha 1964.

TÍŽ, *Tereziánský katastr český. Sv. 2, Rustikál (kraje K-Ž)*, Praha 1966.

TÍŽ, *Tereziánský katastr český. Sv. 3, Dominikál*, Praha 1970.

Josefský katastr je dostupný pouze v originále.

LITERATURA

Jan BUMBA, *České katastry od 11. do 21. století*, Praha 2007.

Emil HRADECKÝ, *Tereziánský katastr. Rozbor fondu, Sborník archivních prací 6, 1956, č. 1, s. 105-135.*

Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1983².

Milan MYŠKA – Aleš ZÁŘICKÝ a kol., *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 2*, Ostrava 2010.

Josef PEKAŘ, *České katastry 1654-1789: se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*, Praha 1915.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Berní rula 1654, ves Habřina Vlčí, panství Pardubice (Národní archiv v Praze, fond Berní rula, inv. č. 13, Chrudimsko).

Vlastní panství		Kolem a		Kolem a		Kolem a		Kolem a		Kolem a		Kolem a		Kolem a	
První	Druhý	První	Druhý	První	Druhý	První	Druhý	První	Druhý	První	Druhý	První	Druhý	První	Druhý
<p>22. Habřina Vlčí Kolem a</p> <p>Declaro</p> <p>20. 4. 4. 4. 4. 4. 4. 4. 4. 4. 4. 4. 4. 4. 4. 4.</p> <p>21. 15. 15. 15. 15. 15. 15. 15. 15. 15. 15. 15. 15. 15. 15. 15.</p> <p>23. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24.</p>															
<p>24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24. 24.</p>															

Tereziánský katastr, vsi Žáravice a Sopřeč, panství Pardubice (Národní archiv v Praze, fond Tereziánský katastr, inv. č. 19, Chrudimsko, N-Z).

Visitations

Quantum Rolle de ANNO 1654.	Alte Aufsesat de ANNO 1683.	Namen der Besitzer.	Classificatio Locorum	Ackerbau		Erndt- und merckliche Jahren an den Jahren		Wald und wechselländerey		Schonung eines Acker	Wen-ger-ten so auf die Defekte respectu der Ackerbauers-der taxirer werden.	Schonung eines Acker	Wies-Weid- und Bränel wechselländerey	Schonung eines Acker	Wald- und Bränel wechselländerey	Wald- und Bränel wechselländerey
				Stück	Gr.	Stück	Gr.	Stück	Gr.							
		Dorf Žáravice														
		Jan Křišťal		1	17	2		4							11	8
		Jan Křišťal		1	17	2									11	8
		Jan Křišťal		1	17	2									11	8
		Jan Křišťal		1	17	2									11	8
155	15	Summa		1	17	2	5	7	25						33	22
		Dorf Sopřeč														
		Jan Křišťal		1	17	2									20	10
		Jan Křišťal		1	17	2									11	7
		Jan Křišťal		1	17	2									5	1
		Jan Křišťal		1	17	2									12	8
		Jan Křišťal		1	17	2									9	6
		Jan Křišťal		1	17	2		1	2						8	4
		Jan Křišťal		1	17	2									3	1
		Jan Křišťal		1	17	2									3	1
		Jan Křišťal		1	17	2									3	1
		Jan Křišťal		1	17	2									3	1
152	2	Summa		1	17	2	5	7	22						87	57
		Summa														

Besund.										Summa der Schätzung von Real.	Diver- sio- nes.	Hier- nach aus- fallende An- sätze.	Wälder / Ein- trags- betrag der Schätzung.	Brenn- wald- Ein- trags- betrag der Schätzung.	Den- selen- Perso- ni- respec- tu der Divi- sion- und pr.	Sum- ma der Steuern An- schlag- licheit.	
Ein- tag.	Ein- tag.	Ein- tag.	Ein- tag.	Ein- tag.	Ein- tag.	Ein- tag.	Ein- tag.	Ein- tag.	Ein- tag.								
										1118	900	22					
										780							
										2688	900	62	2	24	900		
										27							

Josefský katastr, ves Habřina Vlčí, panství Pardubice (Národní archiv v Praze, fond Josefský katastr, inv. č. 1629, Chrudimsko)

No topogra- fického potáku	O m é n o držitele gruntu y sameho gruntu No. D o m u	Vla- zování	Pos- čet	Wyměření			Weynoset na	Lauřy				Winice			Leřy		
				Prze dřku	Prze šřku	Prze žemě- měřic		Weynoset na	Gene- rawa	Weynoset na	Wjno na	Weynoset na	Děwi twardé měřic				
				Ua dřku	Ua šřku	Ua žemě- měřic		Sáby	Weynoset na	Gene- rawa	Weynoset na	Wjno na	Weynoset na	Děwi twardé měřic			
	Trvník Mlecz Jeřt Mleca placz obce Habřina Mlecz.																
1.	Włom Mleca Mlecz ynst. Mleczin w. Mleczin.					17231											
2.	Jankow Mlecz do Mleczin Mleczin.																
3.	Włom Mleca Mlecz ynst. Mleczin yn. Mleczin.																
4.	Jankow Mleczin # 20. Mleczin.																
5.	Mleca Mleczin.					103	9										
6.	Mleczin Mleczin # 25.																
7.	Mleca Mleczin.					72	52										
8.	Mleczin Mleczin # 24.																
9.	Mleca Mleczin.					10	5										
	Mleczin # 1.																

SOUPISY A SČÍTÁNÍ

VZNIK

První soupisové akce jsou neodmyslitelně spojeny se snahou státu získat informace o počtu obyvatel, které tvoří důležitý faktor pro rozvoj státu, resp. pro eventuelní zásahy ústřední moci (branná povinnost, výběr daní atd.). Výzkum lidnatosti v období raného novověku je možný díky poměrně rozsáhlé pramenné základně, která vznikala na popud státní, patrimoniální i církevní moci. Soupisové akce iniciované státem byly prováděny za účelem zhodnocení rekatolizačních snah, s ohledem na daňovou povinnost a později taktéž kvůli zjištění ekonomické a vojenské zdatnosti státu. Nevýhodou pramenů vzniklých před rokem 1754 je však evidence pouze části populace či obyvatel v rámci menších územních celků.

VÝVOJ A STRUKTURA

Soupis obyvatel podle víry z roku 1651

Příkladem pramene předstatistického období, který eviduje pouze některé složky populace, je *Soupis obyvatel podle víry z roku 1651*, jehož vznik byl iniciován českým místodržitelstvím. Soupis byl sestavován za jednotlivá panství, statky a královská města, a ačkoliv měla soupisová akce zahrnout veškeré obyvatelstvo vyjma vojska a duchovenstva, nejasné instrukce vedly na řadě panství k neevidenci dětí předzповědního věku. O vzniku, struktuře a výpovědní hodnotě tohoto pramene je pojednáno v samostatné kapitole.

Sčítání konzumentů soli z roku 1702

Dalším pramenem, který eviduje pouze některé složky obyvatel Čech, je *Sčítání konzumentů soli/Solní seznam z roku 1702*, který můžeme považovat za první úřední sčítání obyvatelstva Čech. Ačkoliv byl tento soupis vyhotoven k daňovým účelům, pro badatele je významným pramenem nejen z hlediska zjištění daňového zatížení, ale poskytuje rovněž důležité informace o rozdělení Čech na kraje a panství na počátku 18. století, tedy před reformou krajské správy. Dále poskytuje informace o lidnatosti krajů, panství a větších městských obcí. Podstatnou součástí seznamu je také evidence židovského obyvatelstva a jeho rozmístění v zemi, která odráží usazování židů pod ochranou vrchností v českých poddanských městech, městečkách a vsích.

Pro *sčítání konzumentů soli*, kteří měli následně solní přírážkou „dorovnat“ výpadek příjmu z prodeje soli do císařské poklady, jenž byl po domluvě mezi vídeňskou vládou a čes-

kými stavy způsoben snížením její ceny, byla již v roce 1701 vytvořena speciální komise. Tu vedl úředník české komory Jan Kryštof Bořek, který si uvědomoval úskalí dosavadního nastaveného výběru daně, kdy rozdělení soli mělo probíhat podle berního ocenění panství, a proto prosadil dělení dle počtu obyvatel. Soupisová akce byla ukončena na podzim roku 1702, na jejím základě bylo provedeno rozdělení soli i daně jednotlivým panstvím, informace pak byly zaslány krajským hejtmanům. Výběr daně byl však v této podobě tak neefektivní a zmatečný, že již v roce 1703 se obchod se solí vrátil k původně nastaveným parametrům. I tak měla soupisová akce svůj smysl, výsledky posloužily úřadům pro konečné zavedení císařského solního monopolu roku 1706 a staly se podkladem pro rozdělování předepsané kvóty pro odběr císařské soli na jednotlivých panstvích; ta měla za úkol dále zprostředkovávat její prodej. Takto nastavený systém fungoval více než tři desetiletí.

Nejcennější částí *solního seznamu* jsou sumáře počtu obyvatel starších deseti let pro jednotlivé kraje, přičemž zvláště je evidováno křesťanské a židovské obyvatelstvo. Sumáře nám zprostředkovávají informace o jednotlivých panstvích a statcích (včetně svobodných a lenních dvorů), královských městech a poddanských městech, která provozovala obchod se solí samostatně. Dalším důležitým materiálem vzniklým během této soupisové akce jsou počty křesťanů a židů do deseti let věku, nad deset let věku v královských a věnných městech a dále pracovní celozemský sumář obyvatel nad deset let věku v jednotlivých krajích s údaji o repartici soli.¹

Konskripce

V roce 1754 začala nová etapa zjišťování počtu obyvatelstva v habsburské monarchii, která s sebou přinesla kvalitativně hodnotnější informace. Nový typ pramene – *konskripce duší* – měl být pravděpodobně podkladem pro daňovou reformu. Zajímavé je, že práce na konskripcích probíhaly paralelně po světské a duchovní linii, přičemž obě agendy měly k dispozici jednotné formuláře a výsledky měly být následně porovnány a přeneseny do konečného elaborátu. Při první konskripci bylo evidováno veškeré obyvatelstvo podle pohlaví, věku, rodinného stavu, odděleně podle náboženství (židovské obyvatelstvo zvláště; evidence křesťanského obyvatelstva členěna dle míst a doplněna hospodářskou klasifikací majitelů).

V letech 1754-1769 řídily konskripční práce vrchnostenské úřady, ve městech pak magistráty, vždy za spolupráce katolického duchovenstva. Ačkoliv se měla další soupisová akce konat již za tři roky, druhá konskripce vznikla až v roce 1761. O rok později bylo naří-

¹ Národní archiv Praha, Bořkova sbírka, 2. řada, sv. VII.

zeno sestavovat konskripce každoročně a podrobněji. Ačkoliv se nově mělo evidovat i povolání, metodika byla velmi nepřesná a v podstatě kategorie „povolání“ spíše odrážela sociální postavení. Obyvatelstvo bylo stále děleno na křesťanské a židovské.

Od 70. let 18. století do poloviny 19. století byly konskripce namísto duchovenstvu nařizeny vojsku, přičemž civilní instituce z prací částečně ustoupily. Evidence se zjednodušila, primárně měla zjišťovat brannou schopnost obyvatel. Práce pod vedením krajských hejtmánů a vojenských důstojníků začaly v říjnu roku 1770, během následujících sedmi let bylo sepisováno pouze mužské křesťanské obyvatelstvo. Informace byly doplňovány z vrchnostenských soupisů, které evidovaly veškeré obyvatelstvo včetně židovského. Velmi důležitou součástí konskripce je souhrnná relace vojenské komise z roku 1771, která poskytuje informace o materiálních podmínkách poddaných. Evidence obyvatel z let 1770-1776 se vyznačovala nízkou kvalitou, proto byl v květnu roku 1776 vydán konskripční patent, který zavedl novou metodiku sčítání, přičemž soupisy měly být vypracovány každoročně souběžně vojenskými a politickými úřady (od roku 1827 každé tři roky). Výsledky však nevznikly na základě nového sčítání, ale opravami na základě populačních knih na panství. Evidováno bylo veškeré obyvatelstvo, ale podrobnější informace o věku, rodinném stavu a povolání se uváděly pouze u mužů. Tato praxe trvala v podstatě až do poloviny 19. století, kdy sčítání začaly provádět civilní úřady a statistické orgány.

MOŽNOSTI VYUŽITÍ

Sčítání konzumentů soli z roku 1702 je důležitým pramenem pro výzkum počtu obyvatel země, lidnatost jednotlivých regionů s ohledem na jejich ekonomickou rajonizaci. Důležitou součástí seznamu je evidence židovského obyvatelstva a jeho rozmístění. K odhadům počtu obyvatel v zemi je však nutné přistupovat kriticky, neboť je důležité nepodhodnocovat dětskou složku populace, která není zaznamenána v krajských sumářích.

Ačkoliv si význam této statistiky uvědomovali mnozí badatelé, důkladnou vnitřní kritiku soupisu přinesli až Dagmar Pišová a Eduard Maur v edici krajských sumářů, které se dochovaly v Bořkově sbírce v Národním archivu v Praze.

Sčítání konzumentů soli a doplňující elaboráty jsou tedy nejen základními prameny pro výzkum lidnatosti země na počátku 18. století, ale také vypovídají o ekonomickém zatížení jednotlivých regionů.

Konskripce evidující od roku 1754 obyvatelstvo habsburské monarchie jsou statistické materiály poskytující základní informace o počtu obyvatel. Vzhledem k nejasné metodice, četným úpravám a evidenci pouze určité složky populace se nejedná o prameny, které by po-

skytovaly komplexní informace o lidnatosti země. Soupisy, které vytvářela nejdříve civilní a duchovní, později civilní a vojenská agenda, se sice částečně doplňovaly, avšak například evidence žen a dětí byla i přesto značně nedůsledná. Navíc se některé konskripce nedochovaly v úplnosti. Na problematiku zjišťování počtu obyvatel na základě konskripcí poukázala ve své práci Ludmila Kárníková.

Ačkoliv se jedná o pramen do jisté míry problematický, zavedení konskripcí bylo bezpochyby ojedinělým počinem, který vyústil v moderní sčítání lidu, jak ho známe z dnešních dob.

ULOŽENÍ

Sčítání konzumentů soli, výsledné sumáře, ale i doprovodný materiál je uložen v Národním archivu v Praze v tzv. Bořkově sbírce.

Většina materiálu vzniklého z konskripčních akcí je uložena ve vídeňském Allgemeines Verwaltungsarchiv. Kritické zhodnocení, odkazy na prameny a literaturu poskytla velmi detailně Ludmila Kárníková ve své publikaci *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914* v části Exkurs 1.

EDICE

František DVORÁČEK, *Soupisy obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754-1921*, Praha 1926.

Eduard MAUR – Dagmar PÍŠOVÁ (edd.), *Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. Edice pramene*, Historická demografie 18, 1994, s. 7-67.

Václav SEKERA (ed.), *Obyvatelstvo českých zemí v letech 1754-1918 I-II*, Praha 1978-1983.

LITERATURA

František GABRIEL, *Poměry obchodu se solí na území západních Čech v 16.-18. století*, *Minulostí Západočeského kraje* 4, 1966, s. 142-148.

Gustav HOFFMAN, *Populace Čech na sklonku 17. století*, *Sborník archivních prací* 40, 1991, s. 417-446.

Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*, Praha 1965.

Milan MYŠKA – Aleš ZÁŘICKÝ a kol., *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku I*, Ostrava 2008.

Obyvatelstvo českých zemí v letech 1754-1918. Díl I., 1754-1865. Praha 1978.

Josef PEKAŘ, *Prvé sčítání obyvatelstva v Čechách*, ČČH 20, 1914, s. 330-334.

Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. a 17. století*, Praha 1957.

Valentin URFUS, *Český merkantilista. Jan Kryštof Bořek a jeho sbírka*, Časopis Národního muzea 140, 1971, č. 2, s. 71-83.

SOUPIS OBYVATEL PODLE VÍRY Z ROKU 1651

VZNIK

Soupis obyvatel podle víry z roku 1651 (častěji, ovšem ne zcela správně, jako *Soupis poddaných podle víry*) je v evropském kontextu ojedinělý raně novověký pramen, který plošně eviduje většinu obyvatelstva zpravidla zpovědního věku² na daném území v rámci Čech (panství, statek, královské město apod.). Tento pramen vznikl na popud královských místodržících v závěrečné etapě první fáze pobělohorské rekatolizace³ ve snaze o zachycení komplexní náboženské struktury a posouzení úspěšnosti dosavadního rekatolizačního postupu. Samotný vznik soupisu byl iniciován patentem místodržících ze 4. února 1651, který nařizoval všem vrchnostem vyhotovit na svých panstvích dle předepsané formy soupis všeho obyvatelstva na základě jeho příslušnosti ke katolické víře. Soupisy měly být do šesti týdnů odeslány na krajská hejtmanství, odkud směřovaly dále do pražské místodržitelství kanceláře. Kromě všech poddaných měly být soupisem evidovány vrchnosti, patrimoniální úředníci, měšťané královských a poddanských měst, svobodníci. Povinnost se naopak nevztahovala na duchovenstvo a vojsko.

Původní šestitýdenní lhůta pro vypracování a odeslání soupisů se ukázala jako velmi krátká, proto byla prodloužena až do léta téhož roku. Již 3. června 1651 ovšem místodržitelství vydalo další patent, na jehož základě již neměly být soupisy vyhotovovány v původní podrobné podobě, nýbrž stačilo vytvořit sumární výkaz všech nekatolíků na daném panství. Nastalé zmatky však způsobily, že někde soupis vůbec vyhotoven nebyl, popřípadě zůstal neodeslaný ve vrchnostenské kanceláři.

Z některých území se proto soupisy dochovaly pouze zlomkovitě, z některých žádné. Rovněž jejich kvalita je mnohdy značně rozdílná. Poměrně kompaktně je tímto pramenem pokryta většina území na Loketsku, Berounsku, Rakovnicku, Čáslavsku, Hradecku, Bydžovsku a Chrudimsku. Naopak ze Slánského, Prácheňského, Litoměřického kraje a také z Kladska a Chebska se soupisy v centrálním archivním fondu nedochovaly.

² Zpovědního věku v rámci římskokatolické církve dosáhlo dítě zpravidla ve věku 10-12 let poté, co již bylo po rozumové stránce schopné absolvovat první zpověď a svaté přijímání. Není však výjimkou, že na některých panstvích či statcích většiny krajů, z nichž máme soupis k dispozici, najdeme děti evidované již od narození, popř. od věku výrazně nižšího, než byl věk zpovědní (nejčastěji 4-8 let).

³ Za formální ukončení první fáze rekatolizace lze považovat rok 1671 (počátek pravidelné každoroční evidence věřících a „heretiků“ formou velikonočních zpovědních seznamů římskokatolické církve). Jako druhou fázi pobělohorské rekatolizace pak chápeme období spjaté s vládou císaře Karla VI. (1711-1740) a z části s vládou jeho dcery Marie Terezie (1740-1780).

STRUKTURA

Na úrovni panství a statků je pramen členěn podle obcí, často sdružených do rychet. Nepříliš odlišně vypadá struktura soupisu v případě královských měst, která jsou rozdělena zpravidla na jednotlivé městské čtvrti, poté následují případné obce k majetku města náležející. V rámci obcí jsou pak evidovány jednotlivé domácnosti, někdy sociálně stratifikované na rolnické (sedláci, chalupníci, domkáři), řemeslnické a podružské, na samotném konci jsou pak někdy uváděni případní židé. Každá domácnost je reprezentovaná svým představitelem (většinou hospodářem), jehož jméno je v seznamu graficky odsazeno. V soupisu však nalezneme také vrchnostenské podniky (dvory, pivovary, hutě apod.) či sídla vrchností, jejichž personální složení má od domácností poněkud odlišnou strukturu. Pramen převážně eviduje osoby v domácnosti aktuálně přítomné, tzn. včetně čeledi a případných učňů či tovaryšů. Každá osoba je kromě jména⁴ identifikovaná rovněž údajem o věku, povolání nebo roli v rámci domácnosti, případně příbuzenským vztahem k přednostovi domácnosti, dále informací o osobní závislosti (poddaný, cizopanský, svobodný, měšťan, šlechtic) a především údajem o náboženské příslušnosti. Ten může být de facto trojího typu: daný člověk je označen buď jako katolík, nebo nekatolík s upřesněním, zda u konkrétního jedince existuje či neexistuje naděje na obrácení ke katolické víře.

Součástí soupisu za jednotlivá panství, statky či města jsou důležité informace o stavu farní správy z hlediska majetkového i personálního, případně reflexe dosavadního průběhu rekatolizačních snah v dané lokalitě.

MOŽNOSTI VYUŽITÍ

K hlavním přednostem soupisu patří fakt, že se jedná o první pokus o „komplexní“ postižení tehdejšího obyvatelstva, jeho rodinné, sociální a náboženské příslušnosti, což s sebou přináší i široké možnosti jeho využití zejména formou statistického zpracování.

Nespornou výhodou *soupisu podle víry* je možnost jeho kombinace s dalšími prameny především církevní a státní provenience. Ve spojení s *berní rulou* (1654) lze sledovat socio-profesní struktury rozšířené o majetkové aspekty, při komparaci se *status animarum* (1651), který představuje obdobu soupisu po linii církevní správy, je pro některé lokality možné zjišťovat odchylky v evidenci obyvatelstva z pozice církevních a světských orgánů a také doplňovat „bílá místa“, která se objevují jak v „seznamu duší“, tak v *soupisu podle víry*.

⁴ Z důvodu neustálenosti příjmení v době vzniku soupisu je u některých osob uváděno pouze křestní jméno.

V kombinaci s církevními matrikami z téhož období je pak možné zkoumat například kmotrovské vazby či sňatkovou politiku z hlediska sociálně-náboženského.

Jako u většiny historických pramenů, také zpracování *soupisu obyvatel podle víry* s sebou nese jistá úskalí, která mohou komplikovat jeho využití. Základním problémem soupisu je skutečnost, že zachycuje stav pouze v jednom časovém bodě a z důvodu neexistence analogického pramene pro mladší (neřkuli starší) období není možné sledovat změny evidovaných jevů, které se udály po jeho vzniku. Jednou z dalších nevýhod je již zmíněná nekompletnost pro celé území Čech, stejně jako nestejná kvalita a tím pádem i vypovídací hodnota tohoto pramenu pro různé oblasti.

S vypovídací hodnotou souvisí také otázka zkreslení údajů uváděných soupisem, které mohlo být jak záměrné, tak nezáměrné. Jako záměrné zkreslování údajů lze chápat zcela zjištěné upravování a „vylepšování“ informací ze strany zhotovitelů soupisu,⁵ kteří se kvůli vysokému počtu nekatolíků na svých statcích nechtěli dostávat do problémů se státní a církevní mocí. Jaký byl skutečný stav, dnes jen těžko zjistíme. Typickým jevem na největších panstvích (v Chrudimském kraji se jednalo zejména o Pardubice, Litomyšl a Lanškroun) byl naprosto minimální podíl evidovaných nekatolíků, což patrně do značné míry způsobila centralistická správa dominia, která periferní oblasti rozlehlého území neměla pod takovou kontrolou, jako vrchnostenská kancelář v případě správy menších statků (existence velkých rychet apod.). Typickým fenoménem tohoto období se také stávaly formální konverze ke katolictví („na oko“), což na jednu stranu vylepšovalo statistické ukazatele ve prospěch jediné povolené církve, ovšem nemělo to nic společného se skutečným vnitřním přesvědčením oněch „konvertitů“. Co se týče nezáměrného zkreslování dat, je nutné se zmínit především o věkových údajích evidovaných osob, které jsou často velice nepřesné. To je způsobeno jednak tím, že sami lidé většinou neměli jasnou představu o svém věku, ale zřejmě také věkové údaje nehrály podstatnou roli vzhledem k účelu vzniku samotného pramene; proto ve většině případů docházelo k jejich zaokrouhlování k určitým hodnotám (k desítkám a pětkám, méně často také k číslu 6).

Problematická je rovněž otázka, do jaké míry a jakým způsobem docházelo při sestavování soupisu ke zkreslování údajů o náboženském vyznání dětí předzповědního i zpovědního věku (v některých oblastech přitom zcela evidentní jev). Tento problém byl zaznamenán u dětí a mladých lidí zhruba do 16 až 18 let, u nichž byl v soupisu ve zvýšené míře

⁵ Vyhovitelé soupisu byli na jednotlivých panstvích vrchnostenští úředníci (zřejmě v součinnosti s jednotlivými rychtáři), na malých statcích a svobodných dvorech často soupis sestavovala sama vrchnost. V královských městech se této role ujímala městská kancelář.

zaznamenán stav „nekatolík s nadějí na konverzi“. V každém případě to může ovlivňovat míru zkreslení náboženského vyznání dospívající části společnosti, jejíž významnou složku tvořila zejména čeleď. Příčinou tohoto stavu u dětí a mladistvých mohlo být prozatím neodpovídající vzdělání ve víře katolické, popř. „vlažné“ projevy náboženské příslušnosti k římskokatolické církvi (neúčast na bohoslužbách, svatém přijímání, zpovědi ad.).

Dalším problémem, na který při zpracování *Soupisu obyvatel podle víry 1651* narazíme, je neevidance, popř. sporadická evidence některých složek obyvatelstva (vojsko, duchovenstvo, šlechta či neusedlí), zejména pak, jak již bylo naznačeno, dětí předzповědního věku (v Chrudimském kraji byly děti uváděny zpravidla od 10 až 12 let věku). Čistě pro studium náboženských poměrů však nehraje absence těchto složek společnosti významnou roli.

Na základě uvedeného je tedy patrné, že ačkoliv se *soupis obyvatel podle víry* jeví jako znamenitý pramen evidující celou řadu údajů, je nutné při práci s ním velice kriticky přistupovat ke zkoumaným skutečnostem a pokud je to možné, informace v něm obsažené komparovat s jinými zdroji. Pro náboženské a sociální dějiny Čech 17. století se však jedná o pramen zásadního významu.

ULOŽENÍ

Soupisy po jednotlivých historických krajích (s vnitřním členěním po panstvích a statcích) jsou uloženy v Národním archivu v Praze (1. oddělení) ve fondu *Stará manipulace*. Vzhledem k existenci tištěné edice není originál *Soupisu obyvatel podle víry z roku 1651* standardně předkládán k nahlížení badatelům. Pro některá panství se soupisy nacházejí ve fondech velkostatků (např. Děčín).

EDICE

Formou uživatelské edice (celkem 23 svazků) byly zpřístupněny veškeré soupisy uložené v centrálním archivu. Soupisy, které nebyly odeslány na krajské hejtmanství (resp. místodržitelství) a jsou uloženy ve fondech velkostatků (např. zmíněný Děčín), se nestaly ani součástí edice.

Eliška ČÁŇOVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Loketsko*, Praha 1993.

Alena PAZDEROVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Boleslavsko*, 2 sv., Praha 1994, 2005².

Helena KLÍMOVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Berounsko*, Praha 1995, 2007².

- Alena PAZDEROVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Rakovnicko*, Praha 1996, 2008².
- Helena KLÍMOVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Kouřimsko*, Praha 1997, 2008².
- Magda ZAHRADNÍKOVÁ – Eva ŠTREJNOVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Žatecko*, 3 sv., Praha 1997.
- Z. KOKOŠKOVÁ – H. SEDLÁČKOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Bechyňsko*, 3 sv., Praha 1997.
- Magda ZAHRADNÍKOVÁ – Eva ŠTREJNOVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Čáslavsko*, 2 sv., Praha 1999.
- L. MATUŠÍKOVÁ – Z. KUKÁNOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko*, 4 sv., Praha 2000.
- Lenka MATUŠÍKOVÁ – Alena PAZDEROVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko*, 3 sv., Praha 2001.
- Magda ZAHRADNÍKOVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z r. 1651. Plzeňsko-Klatovsko*, 2 sv., Praha 2003.

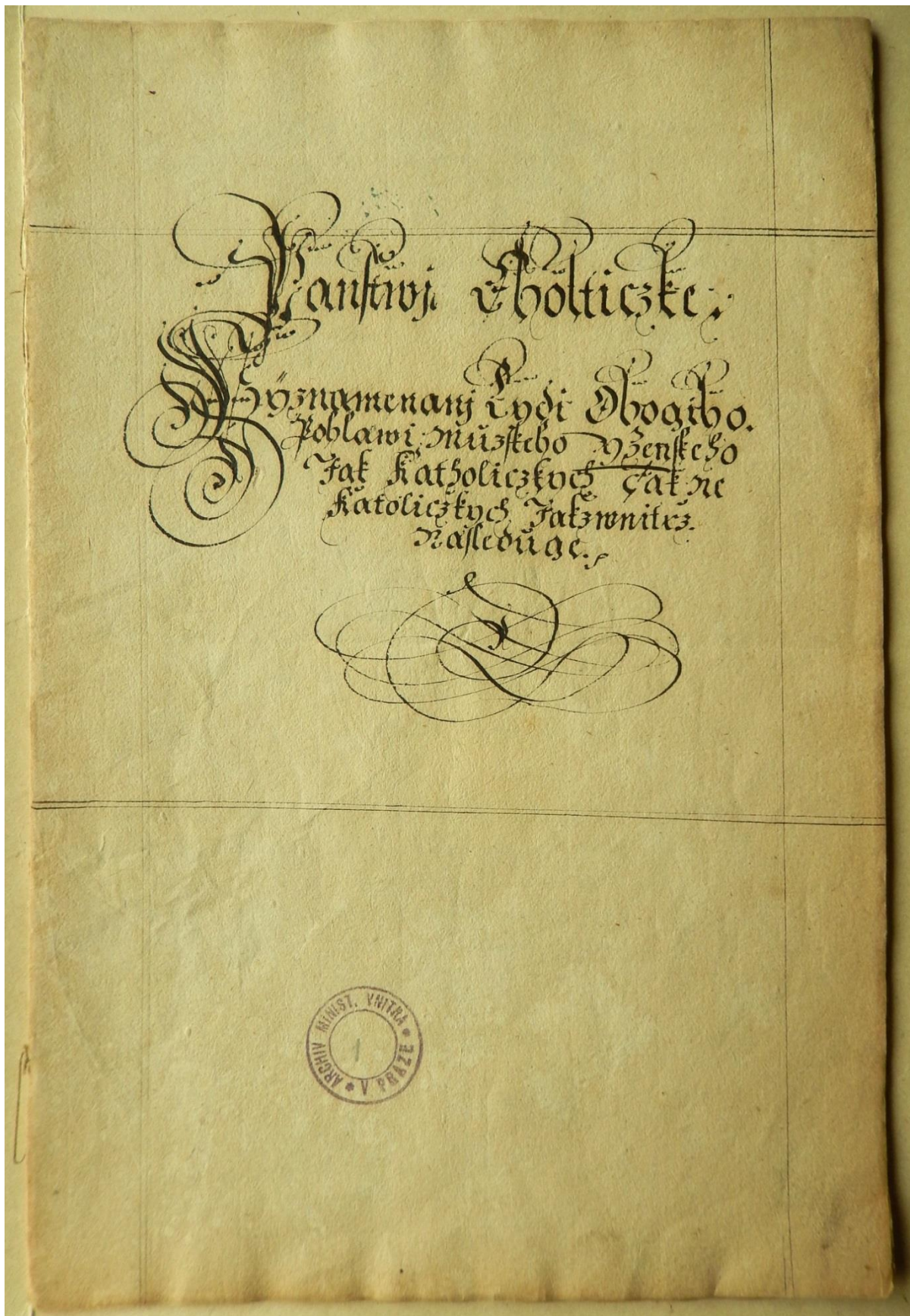
LITERATURA

- Eliška ČÁŇOVÁ, *Obyvatelstvo panství Manětín v polovině 17. století. Srovnávací sonda ze soupisu poddaných podle víry a berní ruly*, in: Alena Pazderová (ed.), *Našim jubilantkám. Sborník příspěvků k počtě životního jubilea Věry Beránkové*, prom. hist., PhDr. Dagmar Culkové a PhDr. Marie Liškové, Praha 2000, s. 61-73.
- TÁŽ, *Soupis poddaných podle víry a studium historické rodiny*, *Archivní časopis* 42, 1992, č. 1, s. 28-34.
- Zdeněk HÁZA, *Soupis lidu podle víry na zboží Krnovské knížecí komory z roku 1651*, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* 47, 2000 [vyd. 2001], s. 159-195.
- Michaela HOLUBOVÁ, *Obyvatelstvo dobrovické farnosti v soupisu poddaných podle víry z roku 1651*, *Historická demografie* 26, 2002, s. 37-61.
- Helena KLÍMOVÁ, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651 pro Berounský kraj*, in: Marta Hradilová (ed.), *Pocta Evě Šmilauerové. Sborník k 60. narozeninám PhDr. Evy Šmilauerové*, CSc., Praha 1995, s. 61-71.
- Milena LENDEROVÁ, *Město Hradec Králové ve světle Soupisu obyvatelstva Čech podle víry z roku 1651*, *Východočeský sborník historický* 2, 1992, s. 131-140.

- Eduard MAUR, *Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651*, Historická demografie 23, 1999, s. 85-135.
- TÝŽ, *Das Gesinde in Böhmen nach dem Soupis poddaných podle víry aus dem Jahre 1651*, in: Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.-19. Jahrhundert, Wien 2002, s. 111-125.
- TÝŽ, *Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století*, Československý časopis historický 19, 1971, s. 839-869.
- TÝŽ, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651, 22 sv., Praha, Státní ústřední archiv v Praze 1993-2003*, Folia Historica Bohemica 21, 2005, s. 333-335.
- Miroslava MELKESOVÁ, ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti, Historická demografie 27, 2003, s. 63-122.
- Ladislav NEKVAPIL, *Náboženská struktura Chrudimského kraje v polovině 17. století*, Východočeský sborník historický 19, 2011, s. 147-170.
- Jana PODDANÁ, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651 – město Pardubice*, Východočeský sborník historický 4, 1994, s. 91-102.
- Soupis obyvatel podle víry z r. 1651 na panství Zbiroh*, Minulostí Rokycanska 10, 1998, s. 3-41.
- Dana ŠTEFANOVÁ – Jan HORSKÝ, *Rekatolizace a rodinné, sociální a kulturní životní světy. Panství Frýdlant – sonda do soupisu podle víry z roku 1651*, in: Rekatolizace v českých zemích. Sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993, Jičín 1995, s. 131-144.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Soupis obyvatel podle víry 1651, panství Choltice, titulní strana (Národní archiv v Praze, fond Stará manipulace, sign. R 109/45, kart. 2006, Chrudimsko 1-17, panství Choltice č. 8).

Notandum

Notandum Janowi na Chazyse Sarnj Kofel. Co. D. 1651.
v'yznamu Galozny v'ozny v'oznamu D'atny Zupst.
na Sarnj Kofel Sarnj Salusky Sarnj
Co. Benedicta.

Wozny Lypoltizny Sarnj Kofel. Co. D. 1651.
v'yznamu Galozny v'ozny v'oznamu D'atny Zupst.
na Sarnj Kofel Sarnj Salusky Sarnj
Co. Benedicta.

Wozny Strojizny Sarnj Kofel. Co. D. 1651.
v'yznamu Galozny v'ozny v'oznamu D'atny Zupst.
na Sarnj Kofel Sarnj Salusky Sarnj
Co. Benedicta.

Wozny Sarnj Kofel. Co. D. 1651.
v'yznamu Galozny v'ozny v'oznamu D'atny Zupst.
na Sarnj Kofel Sarnj Salusky Sarnj
Co. Benedicta.

Wozny Sarnj Kofel. Co. D. 1651.
v'yznamu Galozny v'ozny v'oznamu D'atny Zupst.
na Sarnj Kofel Sarnj Salusky Sarnj
Co. Benedicta.

Wolfgang Dworky
Kulobrabj Sarnj Kofel

II. PRAMENY CÍRKEVNÍ PROVENIENCE

CÍRKEVNÍ A STÁTNÍ MATRIKY

VZNIK

První církevní *matriky* se začaly objevovat od 13. až 15. století v zemích jižní a západní Evropy (Itálie, Španělsko, Francie, Belgie). V průběhu 16. století byly matriční knihy zaváděny také na území dnešního Německa, kde k této formě evidence obyvatel přispěla reformace. V katolických regionech střední Evropy byly matriky zavedeny až v roce 1563 výnosem Trientského koncilu, který nařizoval farářům evidovat počet křtěných a oddaných, což souviselo s celkovou reformou manželského práva. Evidenci zemřelých, resp. pohřbených, zavedla nejprve evangelická synoda v Augsburgu v roce 1567. V katolických regionech se tento typ knih začal objevovat až o půl století později.

Vývoj v německém prostředí, především v Sasku, bezprostředně ovlivnil území českých zemí. První matriky byly vedeny v jižních, západních a severních Čechách, daleko později na území středních a východních Čech. Nejstarší kniha na našem území pochází z Jáchymova, od roku 1531 zaznamenávala oddané snoubence. Matrika pokřtěných dětí se poprvé objevuje v Horní Blatné (1539) a Abertamech (1545).

Vedení matričních knih bylo v Čechách oficiálně nařízeno pražskou synodou v roce 1605. K faktické realizaci tohoto nařízení, tedy k systematickému vedení farních matrik, došlo nejprve v 60. letech 17. století.

VÝVOJ A STRUKTURA

V roce 1614 byla římským rituálem stanovena forma větného zápisu, podle které měl farář zaznamenávat v matrikách křtěných datum narození a křtu, jméno kněze, jméno dítěte, u rodičů a kmotrů jméno a farnost, ke které náleželi. V matrikách oddaných mělo být evidováno datum ohlášek, možné překážky, datum sňatku, jméno oddávajícího, jméno, bydliště a farnost snoubenců a svědků. V případě, že nevěsta byla vdova, měl farář zapsat jméno předchozího manžela. Matrika pohřbených zaznamenávala den úmrtí, jméno zemřelého, bydliště, věk, den a místo pohřbu, jméno kněze, datum zpovědi, přijetí nejsvětější svátosti a posledního pomazání. Praxe však vypadala poněkud jinak.

Do poloviny 18. století byl jazyk zápisu v českých zemích velmi nejednotný, střídala se čeština, latina a němčina. Ačkoliv evidence křtěných, oddaných a zemřelých byla vždy

striktně rozdělena na jednotlivé oddíly či samostatné knihy, zpočátku byly uváděny všechny obce farnosti dohromady. Zlepšení evidence přineslo nařízení pražské konzistoře v roce 1760, kdy byla zavedena jednotná latinská formule, která sice vycházela z římského rituálu, ale byla doplněna o poddanskou příslušnost rodičů. Tento typ vedení matričních knih však vydržel pouze do osvěcenských reforem, kdy se matriky staly státní evidencí obyvatel.

Roku 1770 bylo na základě dvorského dekretu stanoveno zapisování matričních údajů do speciálních formulářů, které si nejprve měli vyhotovit faráři, o rok později pak mohli využívat formuláře tištěné.

V roce 1784 byl z nařízení Josefa II. vydán patent upravující formulář zápisu, který s drobnými úpravami sloužil až do roku 1949. Podle tohoto nařízení mělo být v matrice oddaných uvedeno datum, číslo domu, celé jméno ženicha, vyznání, stáří, rodinný stav, totéž u nevěsty, a dále jméno, příjmení a rodinný stav svědků. V matrice křtěných bylo uvedeno datum narození, číslo domu, křestní jméno dítěte, vyznání, pohlaví, původ a celé jméno rodičů a kmotrů. Úmrtní matriky měly evidovat datum úmrtí, číslo domu, jméno, vyznání, stáří zemřelého a příčinu smrti. V témže roce byl zaveden zvláštní oddíl pro každé místo ve farnosti, popř. samostatné knihy pro jednotlivé vsi. Na počátku roku 1787 získaly matriční knihy právo veřejných listin. V posledních desetiletích byly navíc zavedeny abecední indexy, které usnadňovaly práci s knihou, a také foliování listů, které mělo zabránit zneužití těchto záznamů. Od května roku 1800 se vyhotovovaly každoroční opisy matrik, které byly zasílány k archivaci konzistoři.

Po vydání tolerančního patentu a uznání augšpurské a helvetské církve v roce 1781 byly zavedeny matriky evidující nekatolické obyvatelstvo; do roku 1829 měly pouze soukromý charakter, oficiální registraci vedli katoličtí faráři. Tato „dvojkolejnost“ trvala až do roku 1848, kdy evangelické matriky získaly právo veřejných listin. Katoličtí faráři však často v evidenci nekatolického obyvatelstva pokračovali ještě několik následujících let.

Josefínská doba znamenala významný posun v evidenci obyvatel, jednotlivé zápisy však byly stále nepřehledné. Na počátku 19. století faráři doplňovali stávající povinné údaje o informaci o prarodičích, porodní bábě nebo číslo případu. Výstupem těchto změn byl matriční formulář z roku 1850, který reagoval i na zrušení patrimoniální správy, a tedy na novou organizační strukturu, které se museli přizpůsobit i zapisující faráři. V případě matrik křtěných byl evidován rok, měsíc a den narození a křtu, jméno křtícího a křtěnce, náboženství, pohlaví, původ, mrtvorozenost, číslo a místo domu, bývalé panství, okresní soud, podkrajový úřad, kraj; informace o porodní bábě, otci, matce a kmotrech. Matriky oddaných zaznamenávaly rok, měsíc a den sňatku, místo, jméno oddávajícího, ženicha a nevěsty, dále

pak jméno, příjmení a stav rodičů, náboženství, věk, rodinný stav, informace o svědcích a případné poznámky. Evidence zemřelých pak obsahovala den úmrtí a pohřbu, číslo a místo bydliště, informace o zemřelém, manželský stav, náboženství, pohlaví, věk místo pohřbu, příčinu smrti s číslem ohledacího lístku, jméno pohřbívajícího a zaopatření svátostmi.

K definitivnímu ustálení pravidel pro evidenci narozených, zemřelých a oddaných došlo až v roce 1890 po dohodě zástupců pražské, litoměřické a královéhradecké konzistoře. Vyjma civilních matrik, které vznikly v roce 1868 (nejprve oddací, o dva roky později rodné a úmrtní), zůstala evidence přirozené měny obyvatelstva v českých zemích v rukou církví až do roku 1949, kdy byly zavedeny jednotné státní matriky (zákon č. 268/1949 Sb. ze dne 7. prosince 1949). Evidenci obyvatel nadále prováděli pracovníci matričních oddělení národních výborů, starší matriky byly převedeny do správy státních oblastních archivů.

Problematičtější byla evidence židovského obyvatelstva. Židé měli povinnost vytvářet matriční záznamy od roku 1784, o tři roky později vešlo v platnost nařízení, podle kterého měly být matriky a knihy obřezek (známy již do 17. století, systematicky vedeny do roku 1766) psány v němčině a musely zaznamenávat pevně dané příjmení. Od srpna 1797 matriky vedli židovští učitelé nebo osoby pověřené vrchností za dohledu katolického faráře. Tento stav trval až do roku 1868, kdy se židovské matriky staly úřední listinou. Za nacistické okupace byly všechny židovské matriky soustředěny v Praze a v dubnu 1945 zničeny. Po ukončení druhé světové války byly duplikáty židovských matrik prohlášeny za originály, které jsou dnes uloženy v Národním archivu v Praze.

MOŽNOSTI VYUŽITÍ A METODY ZPRACOVÁNÍ

Matriky poskytují informace o základních přechodových rituálech, jako je narození a křest, sňatek, úmrtí a pohřeb, díky čemuž se staly základním a nedocenitelným materiálem pro genealogické studium, dnes velmi populárním i mezi amatérskými badateli pátrajícími po vlastních předcích.

Jelikož církevní matriky patří mezi prameny hromadné evidence individuálních jevů v dlouhém časovém horizontu, nabízí údaje v nich obsažené rozsáhlé možnosti dalšího využití. Šedesátá léta 20. století a rozvoj historické demografie nabídl odborné veřejnosti nové metody a rozšíření témat výzkumu. Otázky zaměřující se na populační vývoj v předstatistickém období, příbuzenské vztahy, migraci nebo úmrtností poměry by bez

rozsáhlého výzkumu matričních záznamů a porovnávání výstupů pro jednotlivé lokality nebylo možné objektivně zodpovědět.

Z historicko-demografického hlediska je možné matriční záznamy zpracovávat na základě dvou přístupů. Prvním z nich je méně časově náročná anonymní excerpce dat, díky které získáme měsíční a roční úhrny jednotlivých jevů (tedy křtů, sňatků a pohřbů). To badateli umožňuje zkoumat nejen populační vývoj v dlouhém časovém období, ale také konkrétní problémy jako jsou například demografické krize. V případě, že není možné získat data pro všechna jednotlivá léta ve sledovaném období, lze provést tzv. interpolaci.

Druhou možnou metodou zpracování dat je rekonstrukce rodin. Jedná se o časově velmi náročný mikroanalytický přístup, při kterém se tvoří tzv. rodné listy. Základem jsou vždy informace o sňatku snoubenců, ke kterým doplňujeme všechny známé informace o dalších členech rodiny. Dnes jsou badateli klasické rodné listy zpravidla nahrazeny počítačovou databází, která usnadňuje zpracování.

Matriky samy o sobě však umožňují i studium příčin úmrtí (zejména od 19. století, kdy postupně docházelo ke zlepšení evidence a zpřesnění zdravotních diagnóz), mobility obyvatelstva, ať už sociální či geografické (migrace), nebo bádání na poli onomastiky a prosopografie.

Samozřejmě i k matričním knihám je třeba přistupovat kriticky, zvláště pak záznamy z 16. a 17. století jsou často velmi strohé, nepřesné a neúplné. Badatel však může svůj výzkum doplnit o informace získané z pramenů především státní a vrchnostenské provenience. Právě kombinací údajů z matrik s dalšími prameny je možné studovat řadu sociálních či ekonomických jevů, stejně tak provádět historicko-antropologicky orientovaný výzkum s využitím mikrohistorických přístupů. Například kombinací církevních matrik se Soupisem poddaných podle víry z roku 1651 je možné studovat kmotrovské a sňatkové vazby z hlediska sociálně-náboženského, dále doplňovat a upřesňovat matričními záznamy údaje z poddanských seznamů (Mannschaftsbuchů) při studiu rodinných struktur, nebo při výzkumu dědické praxe a majetkových transferů na základě analýzy pozemkových knih. Konkrétních oblastí využití církevních a státních matrik by však bylo možné jmenovat celou řadu.

ULOŽENÍ

Matriky jsou převážně uloženy ve státních oblastních archivech ve sbírkách matrik dle dnes již neexistujícího krajského členění (Východočeský kraj atd.). V posledních letech

dochází k rozsáhlému zpřístupňování archivních fondů díky jejich postupné digitalizaci. Vzhledem k velkému zájmu nejen odborné veřejnosti o matriční knihy přistoupily archivy k rozsáhlé digitalizaci rovněž svých sbírek matričních. Tento proces však není sjednocený a rovnoměrný. Následující seznam archivů, ve kterých jsou uloženy jednotlivé sbírky matrik, je doplněn o matriční působnost a odkaz na již digitalizované matriční knihy (stav k březnu 2013).

Archiv hlavního města Prahy (www.ahmp.cz) – matriky pro hlavní město Praha; online přístupné matriky z <http://www.ahmp.cz/katalog>

Státní oblastní archiv v Litoměřicích (www.soalitomerice.cz) – Ústecký kraj, Liberecký kraj; online přístupné z <http://matriky.soalitomerice.cz>

Státní oblastní archiv v Plzni (www.soaplzen) – Plzeňský kraj, Karlovarský kraj; online přístupné z <http://actapublica.eu>

Státní oblastní archiv v Praze (www.soapraha.cz) – Středočeský kraj; online přístupné z <http://actapublica.eu>

Státní oblastní archiv v Třeboni (www.ceskearchivy.cz) – Jihočeský kraj (s bývalým okresem Pelhřimov); online přístupné z <http://digi.ceskearchivy.cz>

Státní oblastní archiv v Zámrsku (www.vychodoceskearchivy.cz/zamrsk) – Královéhradecký kraj, Pardubický kraj (s bývalým okresem Havlíčkův Brod); online přístupné z <http://vychodoceskearchivy.cz/zamrsk/matriky>

Moravský zemský archiv v Brně (www.mza.cz) – Jihomoravský kraj, Vysočina (vyjma bývalých okresů Pelhřimov a Havlíčkův Brod), Zlínský kraj; online přístupné matriky z <http://actapublica.eu>

Zemský archiv v Opavě (www.archives.cz) – Moravskoslezský kraj, Olomoucký kraj; online přístupné z <http://matriky.archives.cz>

EDICE

Edice kompletní matriční evidence je vzhledem k rozsáhlosti pramene a jeho využívání nereálnou. Existují však tzv. rodové katastry, které na základě rekonstrukce jednotlivých rodin poskytují informace o obyvatelích zkoumané oblasti. Ta samozřejmě musí být s ohledem na časovou náročnost zpracování velmi malá. Typickými zástupci takto zpřístupněných matričních záznamů jsou dvě práce:

Antonín B. MÁKA, *Matrika obce Stružince*, Stružinec 1901.

Hans H. DONT, *Die Familien von Rochlitz a. d. Iser und Harrachsdorf 1696-1784*, I-II, Bonn 1988-1991.

LITERATURA

Zlataše KUKÁNOVÁ – Lenka MATUŠÍKOVÁ, *Matriky židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě z let 1784-1949*, *Paginae Historiae*, 1992, s. 103-127.

Eduard MAUR, *O počátku a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům*, *Historická demografie* 3, 1969.

TÝŽ, *Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním zřetelem k historické demografii)*, *Sborník archivních prací* 20, 1970, č. 2, s. 425-457.

TÝŽ, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, *Historická demografie* 6, 1972, s. 40-55.

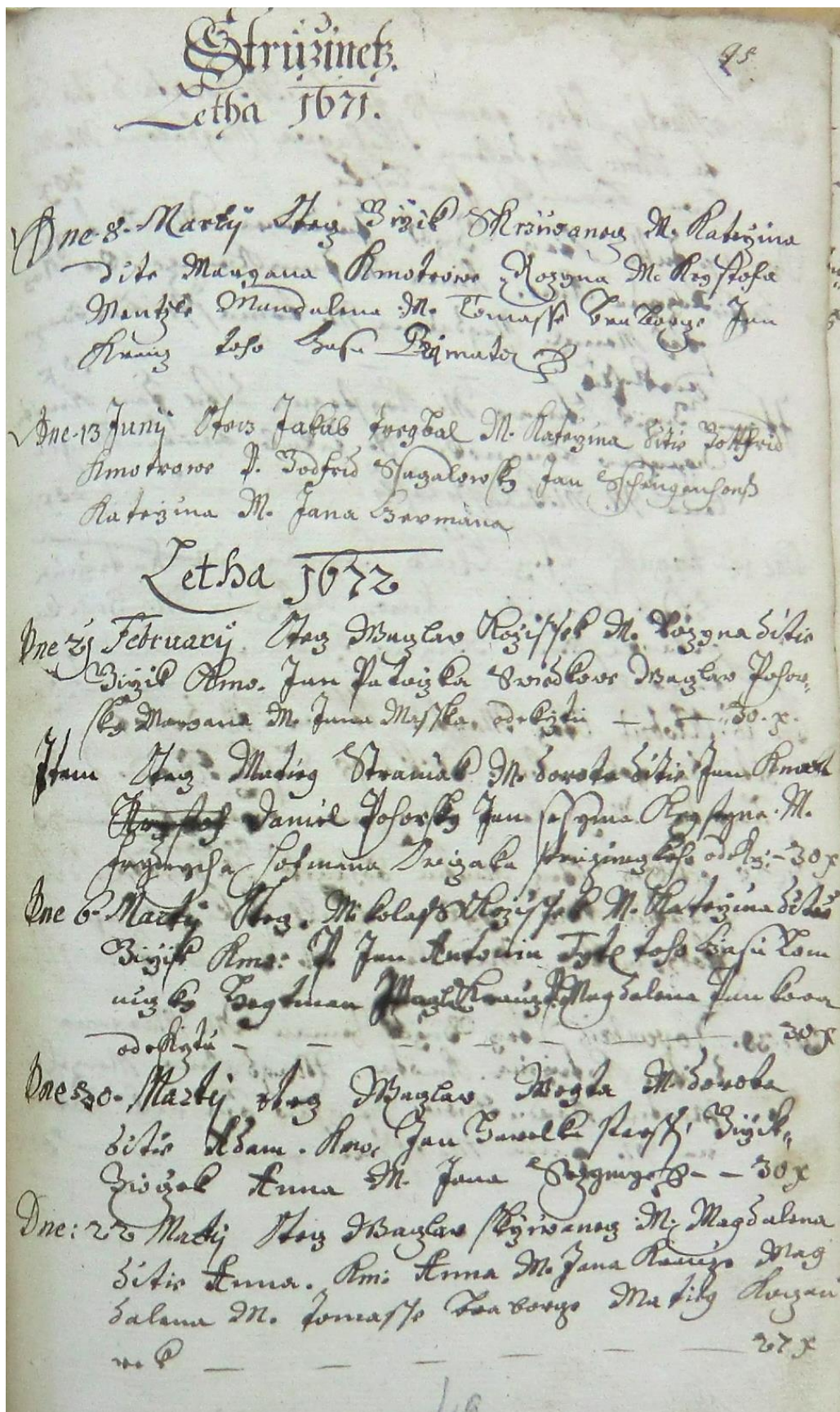
TÝŽ, *Základy historické demografie*, 2. vyd., Praha 1983.

Miroslava MELKESOVÁ, *Církevní matriky českých zemí v pozornosti badatelů*, *Historická demografie* 32, 2008, s. 5-56.

Milan MYŠKA – Aleš ZÁŘICKÝ a kol., *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku I*, Ostrava 2008.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Matrika narozených obce Stružinec, 1671-72 (Státní oblastní archiv v Zámrsku, Sbírká matrik Východočeského kraje, Farní úřad Lomnice nad Popelkou, sign. 4974, Matrika NOZ 1668-1690, fol. 49).

6

Stružinec Geburts-

Buch. 123

Page 6

1799 Monat Zeitp.	Nro. des Hauses.	Namen.	Alter				Gesch.	Mischg.	
			Wochen	Monat	Jahre	Tage			
5. 7. Januar Luzka Satyza Kuzlan	44	Jan + Mutter Alibyrta Adova got. Adamowj Kuzlan z Struzinowj	1	"	1	"	1	"	
17. 10. Januar Luzka Satyza Kuzlan	63	Kuzlan Mutter Alibyrta Adova got. Adamowj Kuzlan z Struzinowj	1	"	1	"	1	"	
1. 20. Januar Luzka Satyza Kuzlan	10	Marija Anna Mutter Alibyrta Adova got. Adamowj Kuzlan z Struzinowj	1	"	"	1	1	"	
1. 10. Februar Luzka Satyza Kuzlan	10	Joseph + Mutter Alibyrta Adova got. Adamowj Kuzlan z Struzinowj	1	"	1	"	1	"	
1. 10. Febr. Luzka Satyza Kuzlan	62	Mutter Mutter Alibyrta Adova got. Adamowj Kuzlan z Struzinowj	1	"	1	"	1	"	
1. 26. Febr. Luzka Satyza Kuzlan	18	Marija Mutter Alibyrta Adova got. Adamowj Kuzlan z Struzinowj	1	"	"	1	1	"	
1. 26. Febr. Luzka Satyza Kuzlan	64	Joseph + Mutter Alibyrta Adova got. Adamowj Kuzlan z Struzinowj	1	"	1	"	1	"	
Luzka Satyza								Luzka Satyza	

Vatern		Matern	
Vater.	Mutter.	Namen.	Stand.
Jan Satyza N. u. Kuzlan	Katerina Dagla Kuzla Mutter Satyza N. u. Kuzlan	na dnu dny Mater Satyza N. u. Kuzlan	Daluzowj z Struzinowj
Muraw Satyza N. u. Kuzlan	Marija Dagla Kuzla Mutter Satyza N. u. Kuzlan	na dnu dny Jan Satyza N. u. Kuzlan	Daluzowj z Struzinowj
Jan Satyza N. u. Kuzlan	Marija Dagla Kuzla Mutter Satyza N. u. Kuzlan	na dnu dny Mater Satyza N. u. Kuzlan	Daluzowj z Struzinowj
Jan Satyza N. u. Kuzlan	Marija Dagla Kuzla Mutter Satyza N. u. Kuzlan	na dnu dny Mater Satyza N. u. Kuzlan	Daluzowj z Struzinowj
Jan Satyza N. u. Kuzlan	Marija Dagla Kuzla Mutter Satyza N. u. Kuzlan	na dnu dny Mater Satyza N. u. Kuzlan	Daluzowj z Struzinowj
Jan Satyza N. u. Kuzlan	Marija Dagla Kuzla Mutter Satyza N. u. Kuzlan	na dnu dny Mater Satyza N. u. Kuzlan	Daluzowj z Struzinowj
Jan Satyza N. u. Kuzlan	Marija Dagla Kuzla Mutter Satyza N. u. Kuzlan	na dnu dny Mater Satyza N. u. Kuzlan	Daluzowj z Struzinowj
Jan Satyza N. u. Kuzlan	Marija Dagla Kuzla Mutter Satyza N. u. Kuzlan	na dnu dny Mater Satyza N. u. Kuzlan	Daluzowj z Struzinowj
Jan Satyza N. u. Kuzlan	Marija Dagla Kuzla Mutter Satyza N. u. Kuzlan	na dnu dny Mater Satyza N. u. Kuzlan	Daluzowj z Struzinowj
a dnu dny			

Matrika oddaných obce Stružinec, 1784-86 (Státní oblastní archiv v Zámrsku, Sbírká matrik Východočeského kraje, Farní úřad Lomnice nad Popelkou, sign. 4992, Matrika O 1784-1796, fol. 15).

Kirche Odawet		Kirche Stružinec	
Genick		Diedelme	
1784	1785	1785	1786
1784. 22. Mešic Eysopad.	22. Jun Hladci.	1-20. 1 Caterina Bagnora.	1-31. 1 Girib lobenle Jan Hadopala
Notiz 1785			
1785. 22. Mešic Eysopad.	22. Jun Hladci.	1-20. 1 Caterina Bagnora.	1-31. 1 Girib lobenle Jan Hadopala
1785. 1. October	1. Jan Pomyg Lundratig	1-26. 1 Anna Claykova	1-24. 1 Jan Goras Josef. Witt
1785. 11. November	11. Jan Hladci.	1-28. 1 Mazny Hadzlowa	1-20. 1 Girib lobenle Jan Hadopala
1785. 16. November	16. Jan Lohayr.	1-32. 1 Anna Radanska	1-20. 1 Girib lobenle Jan Goras
1785. 21. November	21. Antonij Robert.	1-21. 1 Caterina Bagnora	1-21. 1 Girib lobenle Jan Goras
Notiz 1786			
1786. 21. Februar	21. Jan fluorn.	1-26. 1 Caterina Bagnora	1-20. 1 Girib lobenle Jan Goras
1786. 22. Februar	22. Josef Hadel.	1-24. 1 Caterina Bagnora	1-24. 1 Girib lobenle Jan Goras
1786. 30. Maj	30. Jan Hladci.	1-42. 1 Caterina Bagnora	1-28. 1 Girib lobenle Jan Goras
1786. 28. Juni	28. Jan Hladci.	1-22. 1 Caterina Bagnora	1-19. 1 Girib lobenle Jan Goras
1786. 10. Julius	10. Jan Hladci.	1-22. 1 Caterina Bagnora	1-18. 1 Girib lobenle Jan Goras
1786. 1. September	1. Franz Borow	1-22. 1 Caterina Bagnora	1-28. 1 Girib lobenle Jan Goras
1786. 21. November	21. Franz Hladci.	1-23. 1 Caterina Bagnora	1-17. 1 Girib lobenle Jan Goras

5 December
 6 Dorothea, Zimmermann Von Dornitz
 7 Wille, Emanuel
 8 Michael, Blumhagen
 9 Thomas, V. A. von
 10 Johann, V. A. von
 11 Simon, V. A. von
 12 Cornelia, V. A. von
 13 Barbara, V. A. von
 14 Maria, V. A. von

Summa 166

ANNO 1590

JANUARIUS

1 Margaretha, Baurer
 2 Anna, Baurer
 3 Barbara, Baurer
 4 Maria, Baurer
 5 Anna, Baurer
 6 Catharina, Baurer
 7 Anna, Baurer
 8 Maria, Baurer
 9 Anna, Baurer
 10 Catharina, Baurer
 11 Anna, Baurer
 12 Maria, Baurer
 13 Anna, Baurer
 14 Catharina, Baurer
 15 Anna, Baurer
 16 Maria, Baurer
 17 Anna, Baurer
 18 Catharina, Baurer
 19 Anna, Baurer
 20 Maria, Baurer
 21 Anna, Baurer
 22 Catharina, Baurer
 23 Anna, Baurer
 24 Maria, Baurer
 25 Anna, Baurer
 26 Catharina, Baurer
 27 Anna, Baurer
 28 Maria, Baurer
 29 Anna, Baurer
 30 Catharina, Baurer

FEBRUARIUS

1 Anna, Baurer
 2 Catharina, Baurer
 3 Anna, Baurer
 4 Maria, Baurer
 5 Anna, Baurer
 6 Catharina, Baurer
 7 Anna, Baurer
 8 Maria, Baurer
 9 Anna, Baurer
 10 Catharina, Baurer
 11 Anna, Baurer
 12 Maria, Baurer
 13 Anna, Baurer
 14 Catharina, Baurer
 15 Anna, Baurer
 16 Maria, Baurer
 17 Anna, Baurer
 18 Catharina, Baurer
 19 Anna, Baurer
 20 Maria, Baurer
 21 Anna, Baurer
 22 Catharina, Baurer
 23 Anna, Baurer
 24 Maria, Baurer
 25 Anna, Baurer
 26 Catharina, Baurer
 27 Anna, Baurer
 28 Maria, Baurer
 29 Anna, Baurer
 30 Catharina, Baurer

1 Anna, Baurer
 2 Catharina, Baurer
 3 Anna, Baurer
 4 Maria, Baurer
 5 Anna, Baurer
 6 Catharina, Baurer
 7 Anna, Baurer
 8 Maria, Baurer
 9 Anna, Baurer
 10 Catharina, Baurer
 11 Anna, Baurer
 12 Maria, Baurer
 13 Anna, Baurer
 14 Catharina, Baurer
 15 Anna, Baurer
 16 Maria, Baurer
 17 Anna, Baurer
 18 Catharina, Baurer
 19 Anna, Baurer
 20 Maria, Baurer
 21 Anna, Baurer
 22 Catharina, Baurer
 23 Anna, Baurer
 24 Maria, Baurer
 25 Anna, Baurer
 26 Catharina, Baurer
 27 Anna, Baurer
 28 Maria, Baurer
 29 Anna, Baurer
 30 Catharina, Baurer

MARTIUS

1 Anna, Baurer
 2 Catharina, Baurer
 3 Anna, Baurer
 4 Maria, Baurer
 5 Anna, Baurer
 6 Catharina, Baurer
 7 Anna, Baurer
 8 Maria, Baurer
 9 Anna, Baurer
 10 Catharina, Baurer
 11 Anna, Baurer
 12 Maria, Baurer
 13 Anna, Baurer
 14 Catharina, Baurer
 15 Anna, Baurer
 16 Maria, Baurer
 17 Anna, Baurer
 18 Catharina, Baurer
 19 Anna, Baurer
 20 Maria, Baurer
 21 Anna, Baurer
 22 Catharina, Baurer
 23 Anna, Baurer
 24 Maria, Baurer
 25 Anna, Baurer
 26 Catharina, Baurer
 27 Anna, Baurer
 28 Maria, Baurer
 29 Anna, Baurer
 30 Catharina, Baurer

APRILIS

1 Anna, Baurer
 2 Catharina, Baurer
 3 Anna, Baurer
 4 Maria, Baurer
 5 Anna, Baurer
 6 Catharina, Baurer
 7 Anna, Baurer
 8 Maria, Baurer
 9 Anna, Baurer
 10 Catharina, Baurer
 11 Anna, Baurer
 12 Maria, Baurer
 13 Anna, Baurer
 14 Catharina, Baurer
 15 Anna, Baurer
 16 Maria, Baurer
 17 Anna, Baurer
 18 Catharina, Baurer
 19 Anna, Baurer
 20 Maria, Baurer
 21 Anna, Baurer
 22 Catharina, Baurer
 23 Anna, Baurer
 24 Maria, Baurer
 25 Anna, Baurer
 26 Catharina, Baurer
 27 Anna, Baurer
 28 Maria, Baurer
 29 Anna, Baurer
 30 Catharina, Baurer

Matrika zemřelých farnosti Lomnice nad popelkou, 166á-69 (Státní oblastní archiv v Zámrsku, Sbíрка matrik Východočeského kraje, Farní úřad Lomnice nad Popelkou, sign. 4974, Matrika NOZ 1668-1690, fol. 131).

Mrtví Lode 1668 1

Dne 28. Aprilii. Katerina Benčamilla (Benjaminka?)
Dne 29. Aprilii Jan Savant
Dne 7. Junij Anna Manselka Jana Potorsko
Dne 7. Junij Lidmila Manselka Garola Vondratiského
Dne 8. Julij Dorota dceř Jana Patolského
Dne 14. Julij Zdeněk Abraham z rodu chlumů
Dne 14. September Margy Zuzka Birzika Polka z Strážimose
Dne 20. September Jan Jaras Mikolaj s Kera
Dne 27. Wawlaw syn Jana Nowaka z Strážimose
Dne 18. Novembr. Dorota Manselka Jakuba Szymy
Dne 20. Novembr. Jwana dceř Jakuba Szymy
Item dne 28. Jan Birz Janabagora
Item 29. A. Barbara Amarka z rodu Strážimose
Item 29. A. Karel Josef syn Tobiasse Podzymbka z Města
Item 31. Anna dceř Jana Pramata z Strážimose
z Strážimose

Setha: 1669

Dne 25. Januarii Jan Birz syn ~~Lana~~ Jana Krause
toho času ~~Lana~~ z Města z Města Lomnice
Dne 2. februarij: Anna z rodu Podzymbka z Města Lomnice
12. februarij Martin Goral z rodu Kufrowa
21. februarij: Jan syn Jana Polakowského z Města Lomnice
Dne 17. Aprilii Anna Manselka Birzika z rodu Amara
z rodu Strážimose
Dne 23. magtaw syn Dzagtaw Kobeli z Města Lomnice

Matrika zemřelých farnosti Lomnice nad Popelkou, 1761 (Státní oblastní archiv v Zámrsku, Sbíрка matrik Východočeského kraje, Farní úřad Lomnice nad Popelkou, sign. 4978, Matrika OZ 1741-1784, fol. 248).

1761	
20. 6.	Fr. Jramů f. Dřvo Prologa od f. Novala fofyd gnt Maglar gar Dyr Maglara Lauřtly cecidil z arbore fugil Collum
<h1>Junius</h1>	
21. 6.	Fr. Jramů f. Dřvo Prologa od f. farayr fofyd gnt Gyřel Dřayel fary 79 Arditl p. 0: Sac:
23. 6.	Fr. Jramů f. Dřvo Milolař od f. farayr fofyd gnt Gyřman franklyř Dyr Martina Gělřa fary 10 Arditl
24. 6.	Fr. Jramů f. Dřvo Milolař od f. farayr fofyd gnt gar Dyr gyřila Lajiny fary 11 Arditl
25. 6.	gar Dyr got garog : f. Moř fary 18 Arditl p. 0: Sac:
26. 6.	Fr. Jramů f. Dřvo Milolař od f. farayr fofyd gnt Alma My fot gyřiloy fary 21 Arditl p. 0: Sac:
27. 6.	od f. farayr fofyd gnt gyřel Marř fary 30 Arditl p. 0: Sac:
28. 6.	Fr. Jramů f. Dřvo Milolař od f. farayr fofyd gnt Arromila Dřra gyřila Gawřly fary 12 Arditl p. 0: Sac:
29. 6.	Fr. Jramů f. Dřvo Prologa od f. farayr fofyd gnt Alžbřta Dřra gana Matěř fary 9 Arditl
30. 6.	Fr. Jramů f. Dřvo Milolař od f. farayr fofyd gnt Arromila f. gana Arřawřo fary 45 Arditl p. 0: Sac:
31. 6.	Fr. Jramů f. Dřvo Milolař od f. farayr fofyd gnt Marř Dřra gana Gyřr fary 1 Arditl p. 0: Sac:
1. 7.	Fr. Jramů f. Dřvo Prologa od f. Scřabalca fofyd gnt Alžbřta f. gana Lomřla fary 76 Arditl p. 0: Sacrament
2. 7.	Fr. Jramů f. Dřvo Milolař od f. Miřionatiřa fofyd gnt Gyřel Dyr Larla Gyřmana fary 2 Arditl

III. PRAMENY VRCHNOSTENSKÉ (PATRIMONIÁLNÍ) PROVENIENCE

URBÁŘE

VZNIK

Mezi nejstarší prameny zaznamenávající hospodářské a sociální poměry osedlého obyvatelstva patří bezesporu *urbáře*. Jedná se o materiály patrimoniální provenience, které evidují poddanské povinnosti vůči vrchnosti. Jejich význam ocení badatelé především při výzkumu hospodářské a sociální situace na panstvích do poloviny 17. století, tedy do doby, kdy se řadily *urbáře* mezi nejcennější a nejpodrobnější prameny. Ačkoliv se po polovině 17. století pramená základna rozšiřuje, význam si *urbáře* udržely po dalších 200 let.

První *urbáře* se objevují v západní a jižní Evropě již v 9. století ve Švýcarsku, kdy se k evidenci svých příjmů rozhodla církev. V českých zemích se začaly objevovat v 70. a 80. letech 13. století. Mezi nejstarší prameny tohoto druhu se řadí *urbář* vyšebrodského kláštera a *urbář* statků pražského biskupství; následují *urbáře* z první poloviny 14. století evidující příjmy klášterů ve Zbraslavi, Pohledu, Roudnici nad Labem, Sedlci a Oseku. Vrchnostenské *urbáře* se začaly objevovat až v poslední třetině 14. století, kdy vznikl *urbář* rožmberský a frýdlantský.

VÝVOJ A STRUKTURA

Změny ve struktuře a výpovědní hodnotě *urbářů* s sebou přinesla změna ve formě hospodaření na vrchnostenských statech. Z tohoto důvodu docházelo k transformaci od středověkých *urbářů* zaznamenávajících převážně stále odvody obyvatel poskytující evidenci vrchnostenských příjmů plynoucích z držby dominia k raněnovověké evidenci hospodářských a sociálních poměrů poddaných a nově také hospodářských aktivit vrchnosti.

Rozvoj *urbářů* byl podpořen několika aspekty. Pokud vrchnostenské kanceláře vedly *urbáře* či alespoň rejstříky, byla postupná proměna evidence související se změnou způsobu hospodaření nasnadě. Od poloviny 16. století proto dochází k rozmachu *urbářů*, které evidují jak rustikální, tak dominikální půdu. Dalšími podněty pro vznik *urbářů* v období raného novověku byly bezpochyby majetkové transakce (v tomto případě je však nutné přistupovat k prameni kriticky, neboť údaje byly zpravidla nadhodnoceny) a stav, kdy dosavadní evidence již neodpovídala skutečnosti a výše odvodů již nebyla aktuální.

Rozšíření urbářů rovněž úzce souviselo s konfiskacemi a majetkovými přesuny během období třicetileté války. Polovina 17. století pak znamenala významný předěl v evidenci poddanských povinností, které úzce souvisely nejen s neutěšenou situací po skončení třicetileté války, ale také s prvním berním oceněním. To bylo velmi důležité pro zdanění, ačkoliv se vrchnostenská úředníka snažili v případě berního ocenění snížit uváděné údaje, v případě prodeje se ocenění mnohdy nadhodnocovala. To však s sebou neslo nebezpečí zvyšování daní.

Urbáře 16. a 17. století poskytují cenné informace o změně struktury příjmů vrchnosti; v této době tvořily stále platy pouze čtvrtinu až polovinu celkových příjmů dominia, zbytek příjmů představovaly výnosy režijního hospodářství. Na základě této struktury rozlišujeme dva typy příjmů. Stálé platy byly tvořeny pevně stanovenými odvody z každé usedlosti. Běžné platy znamenaly zejména výnosy hospodářských podniků, které provozovali poddaní (ve městech se k tomuto typu příjmu řadily ještě poplatky za zisky z řemeslné výroby).

Poddaní odváděli peněžní platy zpravidla dvakrát do roka (na sv. Jiří 23. dubna a sv. Havla 10. října). Vzhledem k tomu, že tuto praxi však neprovozovaly všechny vrchnostenské kanceláře stejně (s více termíny se setkáváme hlavně u dominií, na kterých poddaný odváděl nejen stálý, ale i běžný plat), v případě výzkumu výše odváděných platů za celý rok je nutné reflektovat všechny termíny. Do stálých příjmů mohly být navíc zařazeny i tzv. přídatné platy, do kterých patřila především odúmrtní dávka.

Běžné platy, které byly zpravidla jasně odděleny od příjmů stálých, byly přímo závislé na výnosech z hospodářských podniků poddaných. Z tohoto důvodu se objem těchto platů v průběhu let lišil.

Urbáře 16. a 17. století jsou velmi důležitým pramenem pro poznání režijního hospodaření vrchnosti, neboť v nich nalezneme rozsah poddanských závazků vůči vrchnosti plynoucích z aktivit přímo navázaných na režijní hospodářství.

Jak již bylo uvedeno výše, významnou změnu do vztahu vrchnost – poddaný (odvody dávek, robotní zatížení) přinesla polovina 17. století, tedy doba, kdy stát přistoupil s ohledem na zefektivnění výběru daní k evidenci usedlého obyvatelstva. Zásahy státu ve formě robotních patentů (1680, 1713, 1717, 1738, 1771, 1775) pak definitivně vymezily pravomoci vrchnosti nad svými poddanými. Tato proměna vedla také ke změně urbářů, jejich informační hodnota byla omezena nejen výše zmíněnými zásahy, které vytvořily určité hranice pro vrchnostenské úředníky, ale také postupnou proměnou v hospodaření vrchnosti, která stále více omezovala režijní typ hospodaření a původně režijní podniky nechala provozovat poddané. Josef Pekař poukázal na skutečnost, že urbáře vzniklé krátce po skončení třicetileté války často nezaznamenávaly skutečný stav robotních povinností, ale jejich rozsah před válkou.

Posledním „rozkvětem“ urbářů se stala polovina 70. let 18. století. Podnět pro vznik však nedala vrchnostenská kancelář, ale stát. Vrchnostenské kanceláře měly za úkol vytvořit tzv. urbariální fassé, tedy příznání, která vznikla na základě starších urbářů. Prostřednictvím těchto příznání byly státní mocí upraveny povinnosti poddaných tak, aby odpovídaly státem povoleným normám. Pro každou obec byl vyhotoven zvláštní urbář, který se svou strukturou a zapsanými informacemi přiblížil katastrům. V průběhu 18. století však dochází k postupnému úpadku tohoto typu evidence.

Význam urbářů zaznamenávajících hospodářské a sociální poměry osedlého obyvatelstva se definitivně vytratil s tzv. vyvazovacími operáty, které úzce souvisely se zrušením patrimoniální správy a dalšími společenskými změnami. Tyto operáty vznikly na základě platných urbářů, na jejichž základě byla poddaným vyměřena cena za vykoupení se z robotních povinností a původních vrchnostenských dávek.

MOŽNOSTI VYUŽITÍ

Urbáře především 16. a 17. století jsou při výzkumu hospodářských a sociálních poměrů poddaného obyvatelstva nezastupitelným pramenem, svůj význam navíc podtrhují informacemi o právních aspektech, správních poměrech a možnostech studia historického místopisu. Nepostradatelným pramenem jsou pak pro výzkum proměny rentovního systému v systém režijního hospodaření šlechty. Údaje zaznamenané v urbářích nám pak pomáhají rekonstruovat pozemkovou držbu aristokracie, církve i měst.

Pro výzkum poddanských poměrů, resp. robotního zatížení poddaných jsou důležité zejména informace o struktuře robotního zatížení, reduci a následné aboli. Z tohoto důvodu jsou urbáře nedocenitelným pramenem pro výzkum robotního zatížení poddaných obyvatel hlavně do doby, než se stát rozhodl pro plošnou evidenci obyvatel a jejich závazků vůči vrchnosti, které pak sám mohl do jisté míry korigovat.

Jak již bylo uvedeno výše, úskalím informačního potenciálu převážně středověkých a raně novověkých urbářů je nadhodnocování či podhodnocování zaznamenaných údajů z důvodu majetkových převodů či berního zatížení. Vzhledem k nevelké pramenné základně dané doby je však nemožné uvedené informace ověřit a badateli nezbyvá nic jiného, než se pokusit vůči zaznamenaným údajům jasně vymezit.

ULOŽENÍ

Urbáře a další urbariální písemnosti jsou uloženy ve fondech velkostatků, resp. v archivech šlechtických rodů, uložených v rámci oblastních archivů. Dále jsou deponovány v Národním

archivu v Praze, některé záznamy byly navíc opisovány do desk zemských. Sbírkou urbářů se nalézá také v Národním muzeu, její vznik je spojen s Národopisnou výstavou československou v Praze v roce 1895.

Vzhledem k rozsáhlé digitalizační činnosti posledních let přistupují některé archivy i ke zpracování urbářů. Díky tomu můžeme vybrané exempláře studovat přímo v digitálních badatelkách (např. některé urbáře v SOA Třeboň) či v rámci projektu Manuscriptorium (např. Broumovský urbář z roku 1676).

EDICE

Vzhledem k významu urbáře jako základního pramene pro výzkum hospodářských a sociálních poměrů poddaných, šlechtického hospodaření či pozemkové držby obecně, je nasnadě, že snaha o zpřístupňování urbářů formou edice se objevuje již od konce 19. století. Ačkoliv tyto materiály neodpovídají edičnímu zpracování dle dnešních parametrů, jedná se o významné počiny, které by neměly být přehlíženy. Výběrově zde uvádíme dosud vydané urbáře pro oblast Čech.

Karel Václav ADÁMEK, *Urbář panství rychmburského z roku 1731*, Praha 1901.

Berthold BRETHOLZ, *Das Urbar der Liechtensteinischen Herrschaften Nikolsburg, Dürnholz, Lundenburg, Falkenstein, Feldsberg, Rabensburg, Mistelbach, Hagenberg und Gnadendorf aus dem Jahre 1414*, Komotau-Reichenberg 1930.

Josef EMLER, *Decem registra censuum Bohemica: compilata: aetate bellum husiticum praecedente = Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*, Praha 1881.

Adolf Ludvík KREJČÍK, *Urbář z roku 1378 a účty kláštera třeboňského z let 1367-1407*, Praha 1949.

Fritz SCHNELBÖGL (ed.), *Das "Böhmische Salbüchlein" Kaiser Karls IV. über die nördliche Oberpfalz 1366-1368*, München 1973.

Jindřich SCHULZ, *Urbář rudského panství z 1. poloviny 17. století*, Praha 1979.

Vratislav ŠMELHAUS, *K dějinám osídlení. 1. [díl], Broumovský urbář 1676/7*, Praha 1976.

Josef TRUHLÁŘ, *Registrum bonorum Rosenbergicorum anno MCCCLXXIX compilatum. Urbář zboží Rožmberského z r. 1379*, Praha 1880.

Petr VOREL, *Nejstarší urbář pardubického panství a jeho vypovídací hodnota o vývoji města Pardubic v letech 1506 až 1516*, Pardubice 1990.

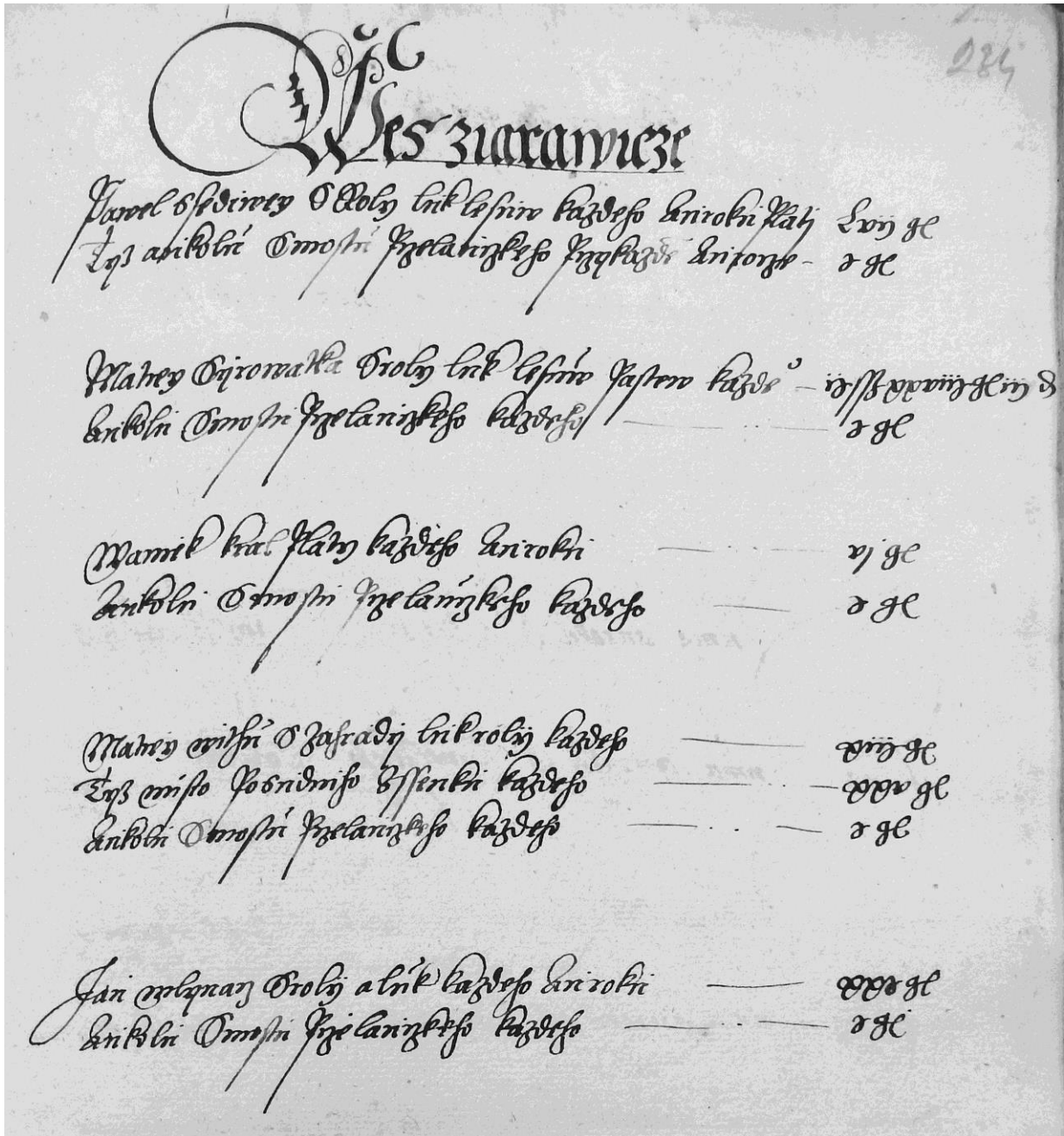
TÝŽ, *Urbář města a panství Heřmanův Městec z roku 1572*, Východočeský sborník historický 2, 1992, s. 238-274.

LITERATURA

- Martin ASCHENBRENNER, *Přebělohorské urbáře statku Horní Police*, Bezděz 17, 2008, s. 269-272.
- Josef GEBAUER, *Příspěvek k poznání severočeských urbářů*, Praha 1971.
- Květoslava HAUBERTOVÁ – Gustav HOFMANN – Ladislav LEŠICKÝ, *Soupis západočeských urbářů: 2. pol. 13. století-1773*, Plzeň 1993.
- Eduard MAUR, *Tachovský urbář asi z let 1366-1368. Vzácný pramen k historické topografii Českého lesa*, Dějepis 22, 2006, s. 104-113.
- TÝŽ, *Zamyšlení nad dosavadními výsledky evidence urbářů v České republice*, Sborník archivní prací 54, 2004, č. 2, s. 721-735.
- Adolf KALNÝ a kol., *Soupis urbářů jihočeských archivů: 1378-1773. 1, 1-250*, České Budějovice 1976.
- Adolf KALNÝ a kol., *Soupis urbářů jihočeských archivů: 1378-1773. 2, 250-395: rejstřík místních jmen*, České Budějovice 1976.
- Jiří KUBA – Tomáš ŠIMEK – František ZAHŘÁDKA, *Soupis východočeských urbářů 2. polovina 13. století-1776*, Zámorsk 1998.
- Milan MYŠKA – Aleš ZÁŘICKÝ a kol., *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 2*, Ostrava 2010.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Urbář panství Pardubice, 1563, ves Žáravice (Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 15, č. kn. 14, fol. 234.)

POZEMKOVÉ KNIHY

VZNIK

Pozemkové knihy představují základní pramen pro výzkum poddanské držby majetku. Ačkoliv se v určité formě objevují pozemkové knihy i v sousedních zemích, české vesnické „gruntovnice“ jsou naprosto ojedinělým pramenem, který dokládá vývoj práva v českých zemích a později se odráží v pozemkovém právu 19. a 20. století.

Nejstarší českou pozemkovou knihou je kniha žitenického panství z oblasti Litomeřicka, která pochází ze 70. let 15. století. Během první poloviny 16. století zažívá tento typ evidence rozmach, např. z roku 1508 pochází pardubická pozemková kniha, z let 1513 a 1516 litomyšlská, z roku 1526 pardubická, 1528 poděbradská, 1529 křivoklátská, 1531 lanškrounská, 1537 pardubická, 1539 křivoklátská. Všechny uvedené knihy jsou vedeny v češtině, nejstarší německé knihy evidují majetkové poměry pro osecký klášter (např. 1506 obec Háj).

VÝVOJ A STRUKTURA

Zavedení pozemkových knih úzce souvisí s rozvojem režijního velkostatku a se zákupní držbou poddaných. Problémem při výzkumu těchto knih je samotné vymezení daných pojmů, badatel narazí hned na několik různých variant (pozemkové knihy/ gruntovní knihy/ registra purkrechtní), vůči kterým je nutné se vymezit.

Ačkoliv se dnes využívá zastřešujícího pojmu pozemkové knihy, je nutné rozlišovat jednotlivé druhy písemností. Obecně můžeme pozemkové knihy rozdělit do tří kategorií: *rustikální vesnické pozemkové knihy*, *městské pozemkové knihy poddanských měst* a *dominikální vesnické knihy*, které se objevily v druhé polovině 16. století především v hornatých oblastech. Mezi rustikální vesnické pozemkové knihy patří *knihy purkrechtní*, *knihy poddanských kšaftů a inventářů*, *knihy odúmrtí* (specifické knihy pro oblast jižních Čech), *sirotčí*, *knihy sporů a narovnání* a *knihy viničné*.

V první polovině 16. století se nejčastěji objevují knihy purkrechtní či trhové, které zaznamenávaly pohyby na trhu se statky a pozemky (nejstarší pozemkové knihy). Následují knihy sirotčí, do kterých byla zapisována pořízení o statcích a majetku patřících nezletilým sirotkům či o sirotčích penězích odváděných do sirotčí pokladny.

Výsledky výzkumu pozemkových knih doposud nejlépe interpretoval Vladimír Procházka ve své knize o poddanské nemovitosti v 16. a 17. století. Vzhledem k tomu, že se jedná o stěžejní a doposud nepřekonané dílo pro výzkum právních norem praktikovaných ve

venkovském prostředí a vývoje dědického práva poddaných, uvedená základní charakteristika vyplývá právě z tohoto díla.

Pozemkové knihy byly co do struktury vedeny třemi způsoby. Podle chronologické zásady byly zpravidla vedeny knihy, které v časové posloupnosti zaznamenávaly poměry dle jednotlivých výročních soudů. Zpravidla zde byly evidovány doslovné zápisy jednotlivých smluv, přičemž kniha neposkytovala další záznamy, které by se týkaly jednotlivých usedlostí. Na základě tohoto principu vznikaly nejstarší pozemkové knihy, dále knihy v německy mluvících oblastech, ve městech a městských vsích.

Věcné uspořádání bylo využíváno především ve speciálních knihách, např. sirotčích, knihách dluhů a zástav. Vzhledem k určité různorodosti a neexistenci pravidel, se jedná o specifické záznamy, které měly zpravidla v knize svůj zvláštní oddíl. Praxe v jejich vedení však byla různá s ohledem na požadavky vrchnosti.

Badatelsky nejpřívětivější systém vedení knih je zásada vložkových zápisů. To znamená, že každá usedlost měla k dispozici několik stran v knize. Tento systém odráží zásady českého pozemkového práva. Základní zápis byl vždy zvýrazněn a všechny nastalé změny byly chronologicky zapisovány do vymezeného místa v knize. Na rozdíl od věcného uspořádání, nebyla v tomto případě zaznamenána kompletní smlouva, ale do knihy se zapisovaly pouze stručné formulace, které následně umožnily úředníkům (a dnes i badatelům) jednodušší zpracování.

Jistým mezičlánkem, který trval přibližně do konce 20. let 17. století, jsou knihy, které se sice tváří jako vložkové, neboť každá ves má vyhrazený prostor, ale v rámci jednotlivých vesnic jsou zápisy vedeny chronologicky.

Původní systém, kdy pozemkové knihy byly založeny pro celá panství, později alespoň pro rychty, se postupem času stal naprosto nedostačujícím. Nutnost změny byla navíc podpořena změnou v chronologickém typu zápisů, kdy se vytratila nutnost evidovat informace dle výročních soudů, a důležitějším aspektem se stalo vypořádávání splátek. Z tohoto důvodu se pozemkové knihy evidující celé panství postupně proměnily v knihy jednotlivých vsí.

Pozemkové knihy obsahují několik druhů zápisů, obecně lze říci, že se jedná o zápisy základní, doplňující a ostatní. Základní zápisy v sobě zahrnují nejdůležitější informace vztahující se k usedlosti (trhová smlouva, postoupení usedlosti, její směna atd.), vždy zde nalezneme povinnosti vztahující se k usedlosti, úpravu majetkových poměrů manželů, pořadí splátek, způsob zajištění sirotků atd.

Doplňující záznamy byly tvořeny samostatnými právními ujednáními a pomocnými zápisy. Mezi právní ujednání, která mohla být zapisována do zvláštního oddílu knihy, patřily

svatební smlouvy, testamety, výměnek, dohoda o vybavení sirotků či úprava dluhu. Pomocné zápisy zaznamenávaly zbývající pohledávky, jejich rozpis, popř. pozůstalostní inventář.

Ostatní zápisy se pak týkaly spíše praktického využívání knih, do této skupiny se řadí záznamy jako je titulní list, informační podklady, opravy chybných zápisů.

Původně poněkud strohé zápisy typické pro 16. století se postupně vyvinuly ve velmi přesnou evidenci všech majetkoprávních aspektů a zúčastněných stran, ve druhé polovině 18. století se pod vlivem byrokratického aparátu můžeme setkat se záznamy, které jsou v podstatě kompletní smlouvou.

Osvícenský byrokratický aparát si uvědomoval nutnost přesné evidence pozemkové držby a přesného definování majetkoprávních vztahů poddaných vůči půdě. Z tohoto důvodu byly v roce 1794 zavedeny tři typy pozemkových knih – hlavní, dlužní a kniha listin. Na konci 18. století mohla tyto knihy spravovat pouze „důvěryhodná“ osoba, která musela složit zkoušky způsobilosti či mít právnické vzdělání. Ačkoliv byly vklady do pozemkových knih vždy zpoplatněny (nejprve odměna zapisovateli, poté stálý příjem vrchnostenské kanceláře), až konec 18. století s sebou přinesl přesně stanovené taxy.

V průběhu 19. století musela být každá změna v držbě nemovitosti zaznamenána v pozemkové knize, jinak pozbývala platnosti. V roce 1849 byla tato agenda převedena z vrchnostenských kanceláří na příslušné okresní soudy, v roce 1871 došlo k založení nových pozemkových knih.

MOŽNOSTI VYUŽITÍ

Pozemkové knihy jsou důležitým pramenem pro výzkum majetkového a rodinného práva poddaných, které odráží jejich postavení a život na venkově. Zároveň reprezentují tradiční české právo, které později inspirovalo úředníky rakouského státu (např. říšský zákon č. 95 z 25. července 1871). Důležité je, že se nejedná pouze o určitou normu, ale o výkon dědického a majetkového práva v reálné podobě.

Základním materiálem se pak stávají v případě studia sociálních poměrů venkovského obyvatelstva, otázky hospodaření poddaných, životní úrovně a majetkového transferu. Logicky však nezaznamenávají nejnižší vrstvy venkovské společnosti a osoby nacházející se v určitých životních etapách, například během čelední služby.

Pozemkové knihy jsou vhodným doplňkovým materiálem při výzkumu rodiny a rodinných struktur, a to především v kombinaci s církevními matrikami při využití metody rekonstrukce rodin. Uvedená komparace vhodně doplňuje obraz venkovské rodiny, využívání

rodinné strategie, sociální mobility poddaných či ekonomického zázemí jednotlivých usedlostí. Získané informace je taktéž možné využít při studiu zbíhání poddaných.

Na základě výzkumu zápisů v pozemkových knihách se badatel může zaměřit i na jazykovou otázku, posun jazykové hranice či vliv germanizace obecně.

ULOŽENÍ

Pozemkové knihy jsou uloženy ve státních oblastních archivech ve fondech jednotlivých velkostatků. Dnešní doba nahrává postupnému zpřístupňování digitálních kopií pozemkových knih. Zdigitalizovaných materiálů však doposud není mnoho a vzhledem k různým typům pozemkových knih, které byly naznačeny výše, se nedá předpokládat, že by během několika let nahradil online přístup studium v jednotlivých archivech tak, jak je tomu v případě matričnické evidence.

EDICE

Vzhledem k rozsáhlé pozemkové agendě nedochází k systematickému edičnímu zpřístupňování.

LITERATURA

Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v 15. – 19. stol.*, Praha 1930.

Jan HANZAL, *Předbělohorské poddanské inventáře*, Český lid 50, 1960, s. 169-174.

Bronislav CHOCHOLÁČ, *O studiu pozemkových knih*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, Brno 1993, s. 51-61.

Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (edd.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert): Ein exemplarisches Handbuch*, Wien – München 2004.

Vladimír PROCHÁZKA, *Česká poddanská usedlost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963.

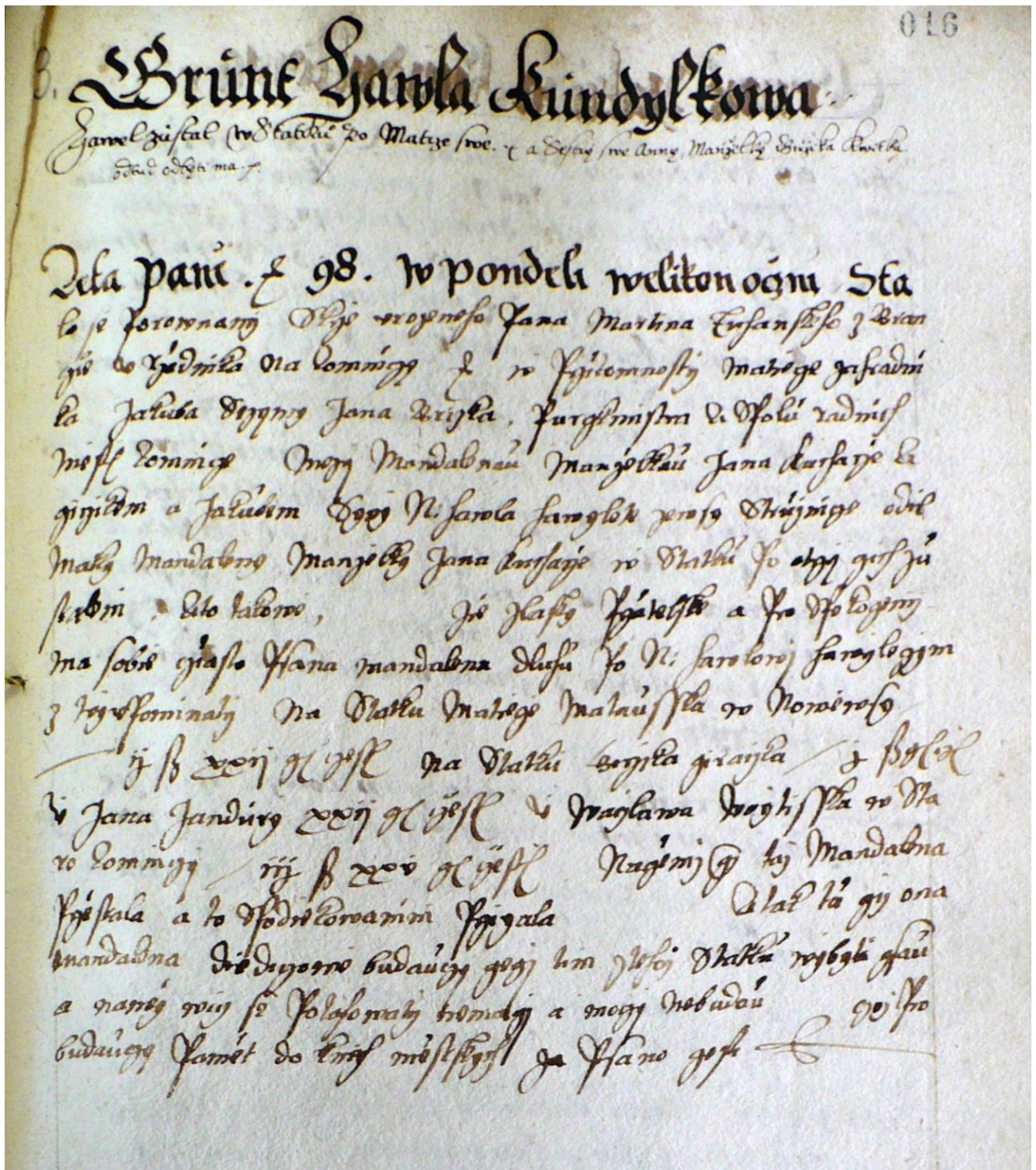
Josef SALABA, *Příspěvky ke kritice urbářů, pozemkových knih a jiných knih, katastrů, map, starých účtů atd.*, Selský archiv XIV, s. 1-31, XV, s. 1-16, XVI, s. 1-44.

František VACEK, *Urbáře a pozemkové knihy*, Časopis pro dějiny venkova 13, 1926, s. 8-31.

Miroslav VOLF, *Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí*, Zprávy českého zemského archivu 8, 1939, s. 41-108.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Pozemková kniha panství Lomnice nad Popelkou (grunt Havla Kundýlka), 1598 (Státní oblastní archiv v Litoměřicích – pobočka Děčín, fond Velkostatek Lomnice nad Popelkou, sign. 3105, Pozemková kniha z let 1580-1630).

Pozemková kniha panství Lomnice nad Popelkou (grunt Jana Pekárka), 1637 (Státní oblastní archiv v Litoměřicích – pobočka Děčín, fond Velkostatek Lomnice nad Popelkou, sign. 3111, Pozemková kniha z let 1637-1722).

Liš. 104

Grunt Jana Pekarka.
Jan Pekarek. Leta. 1637. koupil Grunt Pustý po Biržikovi
 Myšlencovi za dinnu 30 šmk. natu dymu do leta 1637. vylad 22 š.
 a propuštěny nadile domis nenalezlo, zaparva do platycti po 2 š. na 70 š.
 a 7 š. Dne kvadusy Lomnickeho ad Me: Jana Sulcarse
 ad tuzarog 4 š. - - - - - 8 š.
 a 2 š. Lomnicke dluhi ad Me: Jijitka Myšlenci Judul - - - 7 š.
 a 2 š. Lomnicke dluhi ad tuzarog 4 š. - - - - - 8 š.
 Nato galz vnyš Jano da Grunt do bludich - - - - - 15 š.
 Macplaw dluhi se ztufane Jij bral miyerni mi nalezlo - - - 1 š 48 š.
 Macplaw mi se bar ho m do ovate Manje Lyggs bylo
 propuštěno, ane nalezlo ad tuzarog 4 š. miyitlonie
 lerm ty m yly. a za dinnu 4 š. mi - - - - - 1 š.
 Macplaw mi ztufane Jij po Mandalemi Matygs bylo propu
 štano, ane nalezlo dale na vratu ty mi - - - - - 1 š.
 Druak na 2 š. dluhi k dny Lomnicke formine se ldyz
 Jij bral navratu toli ad nalezty bndi - - - 3 š 12 š.
 a 2 š. dluhi do ovate mly - - - - - 3 š 48 š.
 Item toto Gruntu do drufky vulozno bylo - - - 52 š 23 š.
 a nalezlo mly.
 Maryane Dyrcti de: Sulca - - - - - 51 š 43 š.
 Dyr: de: Petrasa nagnm 3 Arany - - - - - 40 š.
 Ji yosť Svezij Jidovny

Pozemková kniha panství Choltice, ves Svinčany (zápis řezníka Václava Kočího), 1777 (Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Choltice, č. kn. 698, Gruntovní kniha pro rychtu svinčanskou 1777-1808, fol. 1).

11
Tob. d.

Wes Swinčany

Nowy Zapysz :

W Paczlerowce Kočího. Rychta.

Na Průběhu regie rozvoleni, a Wiedom Tědecsko
 Ingleston a Krasnowski, wps. skuzednu hospodary, kym
 smery Gmunt, a Wuzlicowu rozymu Rychtubnu
 ion wzy Průběhu smery criebe, Huz, Lubowu
 Ruz, wuzny, a Průběhu regie Contract imlucowu, a
 zuzym.

Průběhu regie Gmuntowu Rychtubnu Průběhu regie
 Průběhu regie Ruzlicowu rozymu průběhu, imlucowu a Průběhu
 imlucowu průběhu imlucowu Gmunt a Průběhu regie, a Krasnowski,
 smery Ruzlicowu a Lubowu rozymu průběhu, a wuzymu Ruz
 průběhu regie Ruzlicowu, a wuzymu imlucowu Ruz,
 imlucowu, a wuzymu, a wuzymu Průběhu regie Průběhu,
 desate Průběhu regie. Na Průběhu regie rozvoleni, a
 imlucowu Ruzlicowu.

Průběhu regie Ruzlicowu Ruzlicowu průběhu regie
 imlucowu Průběhu regie Ruzlicowu, a wuzymu Průběhu regie
 Průběhu regie Ruzlicowu Ruzlicowu průběhu regie, a wuzymu Průběhu regie
 průběhu regie Ruzlicowu Ruzlicowu průběhu regie, a wuzymu Průběhu regie
 průběhu regie Ruzlicowu Ruzlicowu průběhu regie, a wuzymu Průběhu regie

5/2
3/2
28/2

SIROTCÍ A PODDANSKÉ SEZNAMY (Mannschaftsbücher)

VZNIK

Poddanské seznamy představují další z pramenů typických pro české prostředí (např. vedle *Soupisu obyvatel podle víry 1651*), ve kterém běžně zdomácněly po třicetileté válce v souvislosti s utužováním poddanských poměrů v zemi. Jejich vývoj však sahá až do první půle 16. století, kdy byla na velkých panstvích s rozvinutou patrimoniální správou za účelem nutné evidence osiřelých dětí poddaných a jejich majetku, který se dočasně dostal pod správu vrchnosti (do jejich dospělosti), zavedena tzv. *sirotčí registra*, popř. *registra přístavní* neboli *knihy stavění sirotků* (v německých oblastech *Waisenstellungs-Register*). Registra byla sestavována každoročně zpravidla ve stejném termínu, ve kterém se sirotci měli dostavit do vrchnostenské kanceláře („stavění sirotků“), kde se rozhodlo o jejich osudu v příštím roce, nejčastěji zda a kam budou dáni do služby, případně se zjišťovalo, kdo se nedostavil. Tyto informace byly zapsány do zmíněných seznamů, přičemž každý rok docházelo k jejich opisování (jméno a věk). Tím byl položen základ ke vzniku vcelku přesné evidence nejmladší generace poddanského obyvatelstva včetně údajů věkových. Zprvu byly změny vzniklé v každém následujícím roce dopisovány do původního soupisu, což do značné míry zhoršovalo přehlednost dokumentu, až později – během první půle 17. století – se ustálila praxe každoročního vytváření seznamů nových.

Postupem času, z důvodu snahy o podchycení stále většího okruhu poddaných, bylo přistoupeno k rozšíření spektra evidovaných osob. Nejprve se jednalo kromě sirotků o všechny poddanské děti, zhruba po třicetileté válce již byli zcela běžně evidováni všichni dědiční poddaní, především na větších dominiích. De facto v této podobě se vedení poddanských seznamů udrželo na některých panstvích zhruba do poloviny 19. století.

STRUKTURA

Struktura sirotčích a poddanských seznamů byla zčásti nastíněna již výše, proto se nyní zaměříme na poddanské seznamy z období po třicetileté válce, které se v archivních fondech vyskytují v největší míře a možnosti jejich využití pro badatele jsou zřejmě nejširší. Co se vnitřního členění pramene týče, zpravidla je rozdělen na příslušné – do rychet sdružené – obce, přičemž na začátek soupisu bývá zařazeno centrum panství.

V rámci těchto obcí jsou uváděny jednotlivé rodiny, často sociálně stratifikované v kategoriích sedláci, chalupníci, domkáři, podruzi a sirotci (příp. vdovy a sirotci). Každý člen

dané rodiny je identifikován jménem a věkem, u přednosti domácnosti, jehož jméno bývá v seznamu graficky předsazeno, je uváděno povolání (zaměstnání), někdy rovněž číslo gruntu, u rolníků případně velikost obhospodařované půdy. Tyto víceméně standardní údaje jsou doplněny různým druhem poznámek, jejichž obsáhlost do značné míry určuje informační hodnotu celého pramene. Na jejich základě je zpravidla možné určit, kde se daný člověk vyskytuje (zejména je-li doma nebo kde a u koho slouží), jaké je jeho povolání, či jaké výše dosahuje jeho mzda.

MOŽNOSTI VYUŽITÍ

Poddanské seznamy představují jeden z nejvýznamnějších pramenů patrimoniální proveniencce ke studiu sociálních dějin venkova v raném novověku. K jejich masivnějšímu využití však ze strany badatelů doposud nedošlo, prozatím patří spíše k pramenům sekundární povahy. Jejich hodnota tkví především v širokém spektru možného využití, zejména pro studium oblastí, pro které se v archivních fondech dochovaly v souvislých ročních řadách bez výraznějších mezer.

Poddanské soupisy lze využít jednak k historicko-demograficky orientovanému výzkumu zaměřenému například na zjišťování reprodukčního chování a věkové struktury populace, migrací, sociální stratifikace společnosti, případně ke studiu proměn historické rodiny. K tomuto účelu se nabízí jejich kombinace zejména s farními matrikami, na jejichž základě je možné korigovat případné nedostatky typické pro poddanské seznamy, například evidenci osob na dané panství příslušných, bez ohledu na jejich skutečnou přítomnost (častá evidence tzv. „mrtvých duší“). Z opačného úhlu pohledu je pak možné poddanskými seznamy rovněž doplňovat chybějící údaje v matrikách, zejména při sestavování rekonstrukce rodin.

Značný potenciál poddanských seznamů tkví v možnosti studia – v domácích poměrech – dosud nepříliš reflektovaných dějin čeledi a čelední služby, pro které je tento pramen více než příhodný. V řadě případů – v závislosti na existenci a informační hodnotě poznámek v soupisech standardně vedených – totiž umožňuje kromě sledování počtu aktuálně sloužících v jednotlivých letech, stanovit také běžnou délku služebního poměru a jeho charakter, geografický horizont čelední služby či mzdové poměry sloužících.

ULOŽENÍ

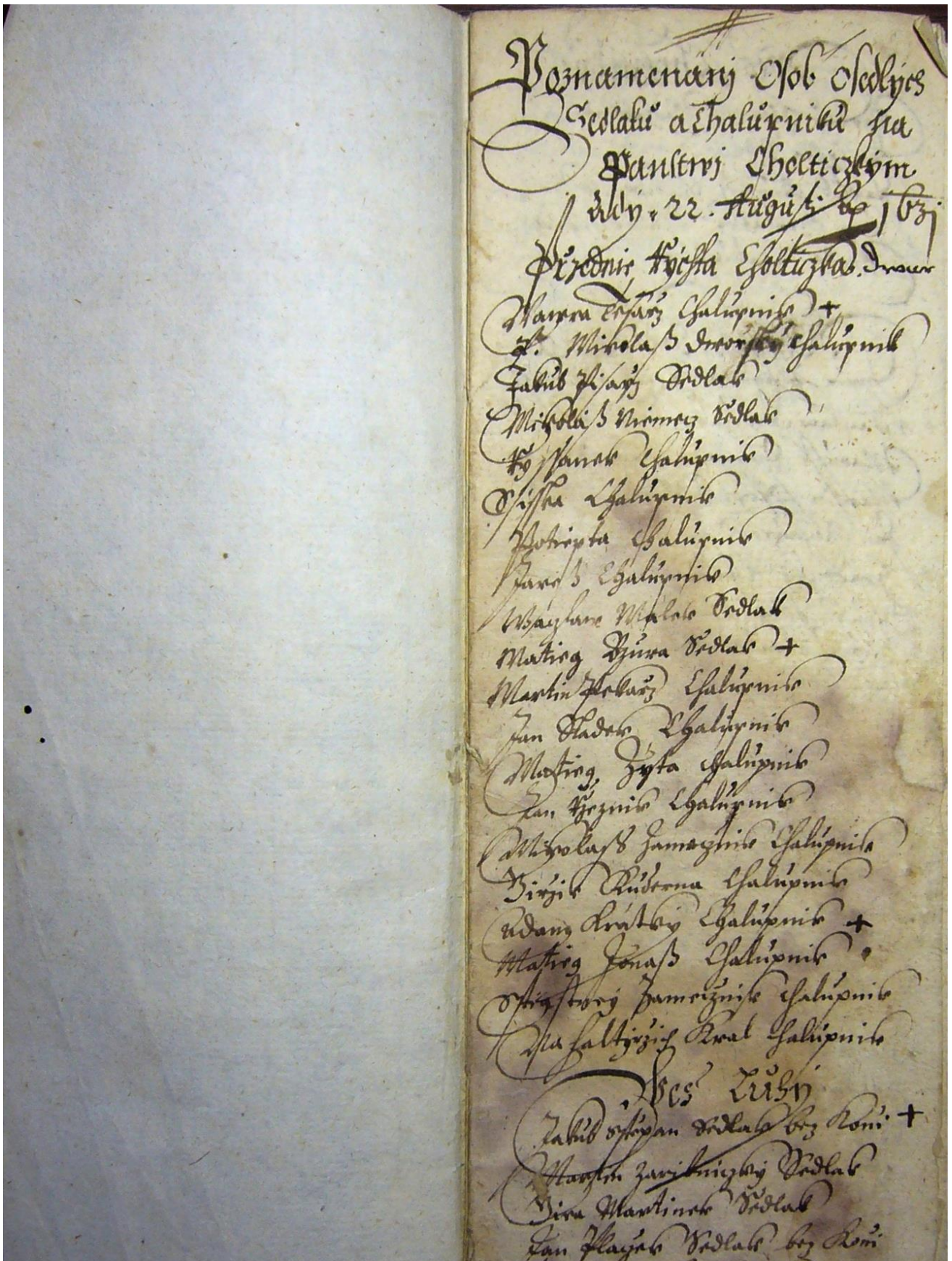
Registra sirotků stejně jako pozdější *poddanské seznamy* jsou uloženy v rámci archivních fondů jednotlivých velkostatků ve státních oblastních archivech.

LITERATURA

- Jan AL SAHEB – Petr MARŠÁLEK, *Soupis sirotků hukvaldského panství z roku 1663*, Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 8, 2007, s. 45-68.
- K. DUDÁČEK et. al., *On using the 1661-1839 lists of subjects of the Třeboň dominion to study the age structure of the population*, Historická demografie 13, 1989, s. 59-124.
- Michaela HOLUBOVÁ, *Venkovské poddanské obyvatelstvo podle věku a rodinného stavu v 2. polovině 17. století a v polovině 19. století. Analýza poddanských soupisů pro panství Dobruvice*, in: Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Profesoru Lumíru Dokoupilovi k sedmdesátinám 12, 2005, s. 33-36.
- Pavla HORSKÁ, *Rodinná strategie ve vesnici Záblatí na třeboňském panství (1661-1820)*, Historická demografie 17, 1993, s. 131-152.
- Josef KŘIVKA, *Význam poddanských seznamů pro demografické bádání*, Historická demografie 4, 1970, s. 50-58.
- Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1983, s. 64-67.
- Markéta SELIGOVÁ, *Demografické, hospodářské, sociální a rodinné aspekty života venkovských poddaných v 18. století*, Praha 2009 (disertační práce FF UK v Praze).
- TÁŽ, *Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v první polovině 18. století ve světle poddanských seznamů*, Historická demografie 28, 2004, s. 55-109.
- Helena SMÍŠKOVÁ, *Přehled soupisů poddaných ve fondech pobočky Státního oblastního archivu v Děčíně*, Historická demografie 19, 1995, s. 7-22.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Soupis osedlých sedláků a chalupníků, 1631, panství Choltice (Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Choltice, č. kn. 459).

Řízení živých hospodářů, 1687, panství Choltice (Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Choltice, č. kn. 476).

Řízení živých hospodářů

číslo toho to roku	Příjmení a místo	Přib. ma.	Kác. zele	Umě. zcl. st.	Ka Jan Zml ni/12.	Zisk vcl.
		1686	1686	1686		
	<i>Choltice</i>					
	<i>Mie Křezta</i>					
	<i>Choltice</i>					
	<i>Jan Jan Štö</i> -	29	-	-	-	Děle
	<i>Anna Mangelta</i> -	29	-	-	-	"
	<i>Kateřina Zvara</i> -	1	-	-	-	"
	<i>Jiřek Dieš</i> -	46	-	-	-	Děle
	<i>Kateřina Mangelta</i> -	28	-	-	-	"
	<i>Kateřina Zvara</i> -	15	-	-	-	"
	<i>Jatob Štö</i> -	9	-	-	-	"
	<i>Jan Štö</i> -	4	-	-	-	"
	<i>Matej</i> -	1	1	-	-	"
	<i>Jatob Štö</i> -	46	-	-	-	Děle
	<i>Kateřina Mangelta</i> -	44	-	-	-	"
	<i>Anna Štö</i> -	18	-	-	-	"
	<i>Jan Štö</i> -	16	-	-	-	Děle Děle
	<i>Matej Štö</i> -	15	-	-	-	"
	<i>Veronica</i> -	11	-	-	-	"
	<i>Kateřina</i> -	8	-	-	-	"
	<i>Anna</i> -	4	-	-	-	"

Řízení živých hospodářů, 1769, panství Choltice ((Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Choltice, č. kn. 532).

Meissis Choltitz		
Idos Podarži	Dieci Léta	Zustanazi
Jann Ertler	72	Wong
Conch Marzylka	52	
	Antonin ..	17 ^{te} Plaudan pro Cons.
	Wraylow ..	17
	Sanbonet ..	17 ^{te} Sonu
frantz Macz	47	
Conch Marzylka	43	
	Jann ..	17 ^{te}
	Anton ..	7
	Sanbon ..	7
	Poparnit ..	2 ^{te}
	Martin ..	1
Maczlar friml	48	Cantor
Sanbon Marzylka	42	
	Jozef ..	20. pr Consens auf 2. Sept. wamtam ge Sonnu 2. Febr. 1768.
	Wraylow ..	18 ^{te} pr Consens Prisma Anton Hauptler
	frantzylka ..	10 ^{te}
	Jakub ..	10 ^{te}
	Sanbon ..	8
	Jquary ..	5 ^{te}
Gixzi Wittwar	70	Inwurzid
Marytálna Marzylka	70	
	Anton ..	11 ^{te}
Maticg Poberit	70	
Anton Marzylka	71	
	Jann ..	10 ^{te}

IV. LITERATURA K SOCIÁLNÍ DĚJINÁM VENKOVA V RANÉM NOVĚKU

Monografie a sborníky

Massimo LIVI BACCI, *Populace v evropské historii*, Praha 2003.

Veronika BOHÁČOVÁ – Veronika KUCROVÁ (edd.), *Sedláci si dělají, co chtějí: sborník vybraných prací profesora Jaroslava Čechury*, Praha 2012.

Erik BOUZA – Jaroslav METELKA (edd.), *Povstání poddanského lidu 1775 v severovýchodních Čechách*, Hradec Králové 1975.

Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

Ivo CERMAN – Marie ŠEDIVÁ KOLDINSKÁ (edd.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013.

Markus CERMAN – Hermann ZEITLHOFER (edd.), *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein Regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften 16.-19. Jahrhundert*, München – Wien 2002.

Markus CERMAN – Robert LUFT, *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“*. Sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit, München 2005.

Jaroslav ČECHURA, *Broumovská rebelie*, Praha 1997.

TÝŽ, *Černínové versus Kysibelští*, Praha 2003.

TÝŽ, *Selské rebelie roku 1680*, Praha 2001.

Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.-XIX. století*, Praha 1930.

Martin DOHNAL, *Vesnická sídla a kulturní krajina na Táborsku v 15.-19. století*, Praha 2006.

Lumír DOKOUPIL – Ludmila FIALOVÁ – Eduard MAUR – Ludmila NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999.

Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR (edd.), *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998.²

Andreas GESTRICH – Jens-Uwe KRAUSE – Michael MITTTERAUER, *Geschichte der Familie*, Stuttgart 2003.

Jack GOODY, *Proměny rodiny v evropské historii*, Praha 2006.

Josef GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16.-18. století*, České Budějovice 2008.

- Pavel HIML, *Die „armen Leute“ und die Macht. Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/Krumau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und Kirche (1680-1781)*, Stuttgart 2003.
- TÝŽ, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007.
- Cyril HORÁČEK, *Výminek*, Praha 1900.
- Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1996.
- Miroslav HROCH – Josef PETRÁŇ, *17. století – krize feudální společnosti?*, Praha 1976.
- Bronislav CHOCHOLÁČ, *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století*, Praha 1999.
- Oldřich JANEČEK, *Povstání nevolníků v českých zemích roku 1775*, Praha 1954.
- Emanuel JANOUŠEK, *Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském*, Praha 1967.
- Karel KADLEC, *Rodinný neděl čili záduha v právu slovanském*, Praha 1898.
- Jan KAPRAS, *Majetkové právo manželské podle českého práva zemského*, Praha 1908.
- TÝŽ, *Poručenství nad sirotky v právu českém*, Praha 1904.
- Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1918*, Praha 1965.
- Jaroslav KAŠPAR, *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*, Praha 1965.
- Jiří KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.
- Arnošt KLÍMA, *Economy, Industry and Society in Bohemia in the 17th-19th Centuries*, Praha 1991.
- TÝŽ, *Manufakturní období v Čechách*, Praha 1955.
- Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926.
- Kamil KROFTA, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949.
- TÝŽ, *Přehled dějin selského stavu*, Praha 1919.
- František KUTNAR, *Cesta selského lidu ke svobodě*, Praha 1948.
- TÝŽ, *František Jan Vavák*, Praha 1941.
- TÝŽ, *Sociálně-myšlenková tvářnost obrozenského lidu. Trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám*, Praha 1948.
- TÝŽ, *Tvář české vesnice v minulosti*, Praha 1942.
- Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526) 4. Venkovský lid, Národnostní otázka*, Praha 1999.
- Pavel MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.-18. století*, Praha 2011.

- Eduard MAUR – Josef GRULICH (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku* (= Historická demografie 30, Supplement), Praha 2006.
- Eduard MAUR, *Gutsherrschaft und „zweite Leibeigenschaft“ in Böhmen. Studien zur Wirtschafts-, Sozial- und Bevölkerungsgeschichte (14.-18. Jahrhundert)*, Wien – München 2001.
- Alois MÍKA, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960.
- Jiří MIKULEC, *Poddanská otázka v barokních Čechách*, Praha 1993.
- Barbora MLYNÁŘÍKOVÁ, *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740-1830*, I-II, Praha 2001.
- Josef PEKAŘ, *České katastry 1654-1789 se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*, Praha 1915¹, 1932².
- TÝŽ, *Kniha o Kosti I-II*, Praha 1910-1911, 1998 (součástí druhého dílu i edice dílu třetího s doslovem Marie Ryantové).
- Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II/1-2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1995-1997.
- TÝŽ, *Nevolnické povstání 1775. Prolegomena edice pramenů*, Praha 1972.
- TÝŽ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964.
- TÝŽ (ed.), *Příspěvky k dějinám rolnických hnutí v 18. století*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 3, 1969.
- TÝŽ, *Rebelie. Příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775*, Praha 1975.
- Christian PFISTER, *Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie 1500-1800* (= Enzyklopedie deutscher Geschichte 28), München 2007.²
- Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století*, Praha 1957.
- Vladimír PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16.-17. století*, Praha 1963.
- Josef ROUBÍK, *Dějiny Chodů u Domažlic*, Praha 1931.
- Markéta SELIGOVÁ, *Demografické, hospodářské, sociální a rodinné aspekty života venkovských poddaných v 18. století*, Praha 2009 (disertační práce FF UK v Praze).
- Dana ŠTEFANOVÁ, *Erbschaftspraxis, Besitztransfer und Handlungsspielräume von Untertanen in der Gutsherrschaft: Die herrschaft Frýdlant in Nordböhmen, 1558-1750*, Wien 2009.
- Jaroslav ŠŮLA, *Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680*, Hradec Králové 1971.

Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, Praha 2009.

Jan Erazim WOCEL, *O staročeském dědickém právu*, Praha 1861.

Eduard WONDRÁK, *Historie moru v českých zemích*, Praha 1997.

Odborné studie

John HAJNAL, *European Marriage Patterns in Perspective*, in: D. V. Glass – D. E. C. Eversley, (edd.) *Population in History*, Arnold 1965.

Rudolf BRÁZDIL – Hubert VALÁŠEK – Jürg LUTTERBACHER – Jarmila MACKOVÁ, *Die Hungerjahre 1770-1772 in den böhmischen Ländern. Verlauf, meteorologische Ursachen und Auswirkungen*, *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften* 12, 2001, č. 2, s. 44-78.

Markus CERMAN, *Bohemia after the Thirty Years' War: some Theses on population Structure and Family*, *Journal of Family History* 19, 1994, s. 149-175.

TÝŽ, *Central Europe and the „European marriage pattern“*. *Marriage patterns and family structure in Central Europe, 16th-19th centuries*, in: J. Ehmer – T. K. Haraven – R. Wall – M. Cerman (edd.), *Family history revisited*, Newark 2001, s. 282-307.

TÝŽ, *Gutsherrschaft vor dem „Weißen Berg“ Zur Verschärfung der Erbuntertänigkeit in Nordböhmen 1380 bis 1626*, in: Jan PETERS (ed.), *Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich*, Berlin 1997, s. 93-109.

Markus CERMAN – Eduard MAUR, *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650-1750*, *ČČH* 98, 2000, s. 737-774.

Markus CERMAN, *Protoindustrialisierung und Grundherrschaft. Sozialstruktur, Feudalhererschaft und Textilgewerbe in Nordböhmen, 15. bis 17. Jahrhundert*, in: Dietrich EBLING – Wolfgang MAGER (edd.), *Protoindustrie in der Region. Europäische Gewerbelerenschaften von 16. bis zum 19. Jahrhundert*, Bielefeld 1997, s. 157-198.

Eliška ČÁŇOVÁ, *Mor v Čechách roku 1680*, *Sborník archivních prací* 31, 1981, s. 265-337.

TÁŽ, *Složení domácností v Čechách v roce 1651*, *Historická demografie* 16, 1992, s. 63-66.

TÁŽ, *Soupis poddaných podle víry a studium historické rodiny*, *Archivní časopis* 42, 1992, s. 28-34.

TÁŽ, *Studium historické rodiny*, *Demografie* 34, 1992, s. 131-136.

Eliška ČÁŇOVÁ – Pavla HORSKÁ, *Existuje střeoevropský model rodiny pro předstatistické období?*, in: Blanka Filipcová (ed.), *Sňatečnost a rodina*, Praha 1992, s. 90-103.

- Jaroslav ČECHURA, *Člověčenství*, Právněhistorické studie 33, 1993, s. 33-52.
- TÝŽ, *Rolnické revolty raného novověku. Přehled středoevropského bádání*, ČČH 97, 1999, s. 332-357.
- Václav ČERNÝ, *Pozemková reforma v 18. století*, Časopis pro dějiny venkova 14, 1927, s. 17-48, 106-157, 197-220, 286-309; 15, 1928, s. 25-46, 287-325.
- Ludmila FIALOVÁ - Walburga WOWKOVÁ, *Plodnost vdaných žen v Jablonci nad Nisou do roku 1800*, Demografie 34, 1992, s. 223-243.
- Čeněk FLORIÁN, *O výměnku na panství chrudimském r. 1700*, Časopis pro dějiny venkova 10, 1923, s. 109-112.
- Josef GRULICH, *Dědická praxe na jihu Čech v 17. a 18. století*, Historický obzor 15, 2004, s. 36-45.
- TÝŽ, *Historická demografie a dějiny rodiny v Evropě a v České republice po roce 1950*, Historická demografie 26, 2002, s. 123-146.
- Josef GRULICH – Pavel MATLAS, *Hmotná kultura a projevy mentality venkovské společnosti (Jižní Čechy, 17.-18. století)*, Český lid 96, č. 1, 2009, s. 1-34.
- Josef GRULICH, *Das ländliche Ausgedinge in der Frühen Neuzeit. Ein Beitrag zur Problematik der Wahrnehmungen sozialer Kategorien im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Dana Štefanová – Václav Bůžek (edd.), *Menschen – Handlungen – Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften (= Opera historica 9)*, České Budějovice 2001, s. 343-369.
- TÝŽ, *Motivace migrací a mobility venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 17. až 18. století*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007, s. 255-290.
- TÝŽ, *Obyvatelstvo chýnovského panství po třicetileté válce*, Opera historica 4, 1995, s. 125-143.
- Josef GRULICH – Hermann ZEITLHOFER, *Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení*, Historická demografie 22, 1998, s. 79-105.
- Josef GRULICH, *Okolnosti změn vlastnických poměrů v poddanském prostředí. Situace na jihočeském panství Chýnov v rozmezí let 1625-1795*, in: Marie Koldinská – Alice Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003, s. 108-128.
- TÝŽ, *Poddanská nemovitost a dědické právo na Třeboňsku. Vřesecká rychta v letech 1625-1825*, Jihočeský sborník historický 65, 1996, s. 34-42.

- TÝŽ, *Převody poddanských nemovitostí a migrace obyvatelstva na jihu Čech. Situace na Chýnovsku v druhé polovině 17. a 18. století*, Studie k sociálním dějinám 6, 2001, s. 117-136.
- Josef GRULICH – Hermann ZEITLHOFER, *Lebensformen und soziale Muster in Südböhmen im 16. und 17. Jahrhundert*, Jihočeský sborník historický 66-67, 1997-1998, s. 26-50.
- Josef GRULICH, *Selský grunt a jeho obyvatelé mezi normou a skutečností. Sonda do českých poddanských poměrů v 17. a 18. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006, s. 555-568.
- Zdeněk HÁZA, *Stav a struktura obyvatel panství Šternberk ve světle soupisu daně z hlavy z ledna 1691*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada historická, C 47, s. 103-142.
- Josef HANZAL, *Vesnická obec a samospráva v 16. a na počátku 17. století*, Právněhistorické studie 10, 1964, s. 135-147.
- TÝŽ, *Vývoj a význam poddanské odúmrti v předbělohorských Čechách*, Sborník archivních prací 10, 1960, s. 146-180.
- Pavel HIML, *Vrchnost a venkované v myšlení poddanské společnosti na českokrumlovském panství v 17. a 18. století*, Opera historica 4, 1995, s. 153-194.
- Gustav HOFMANN, *Populace Čech na sklonku 17. století*, Sborník archivních prací 41, 1991, s. 417-446.
- Pavla HORSKÁ, *Rodinná strategie ve vesnici Záblatí na třeboňském panství (1661-1820)*, Historická demografie 17, 1993, s. 131-152.
- Jan HORSKÝ, *Příspěvek ke studiu rodinných struktur v Čechách v 16. století (panství Třeboň – sonda)*, Jihočeský sborník historický 62, 1993, s. 50-56.
- TÝŽ, *Studium historického utváření rodiny v 16. až 18. století*, Demografie 38, 1996, s. 165-172.
- Jan HORSKÝ – Eduard MAUR, *Die Familie, Familienstrukturen und Typologie der Familien in der böhmischen Historiographie*, Historická demografie 17, 1993, s. 7-35.
- Jan HORSKÝ – Iva SEDLÁČKOVÁ – Markéta SELIGOVÁ, *Ein einheitliches „altes demographisches Regime“ oder die Bindung eines demographischen Verhaltens zu „Ökotypen“? Betrachtungen über den Erklärungswert des Einwohnerverzeichnisses vom Jahre 1651 für das Studium verschiedener Typen der historischen Familienbildung*, Historická demografie 20, 1996, s. 57-91.

- Jan HORSKÝ – Miloš SLÁDEK, *Rodinné, sociální a demografické poměry v poddanských vsích na panství Třeboň v letech 1586 a 1651*, Historická demografie 17, 1993, s. 71-109.
- František HRUBÝ, *Selské a panské inventáře v době předbělohorské*, ČČH 33, 1927, s. 21-59, 262-306.
- TÝŽ, *Z hospodářských převratů českých ve století 15. a 16.*, ČČH 30, 1924, s. 205-236, 433-469.
- Aleš CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700- 1750)*, Sborník Národního muzea, řada A – Historie, s. 197-378.
- Bronislav CHOCHOLÁČ, *Poddanský úvěr na Moravě v 16.-17. století*, ČČH 99, 2001, s. 59-83.
- Alice KLÁŠTERSKÁ, *Forma sociálního zabezpečení na vesnici v 18. a 1. polovině 19. století. Výměnek v pozemkových knihách vesnice Lhůty u Štáhlav*, Historická demografie 21, 1997, s. 93-131.
- TÁŽ, *Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století*, Historická demografie 22, 1998, s. 145-168.
- Arnošt KLÍMA, *Agrarian Class Structure and Economic Development in Preindustrial Bohemia, Past and Present* 85, 1979, s. 49-59.
- TÝŽ, *Probleme der Leibeigenschaft in Böhmen*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 62, 1975, s. 214-238.
- Antonín KOSTLÁN, *K rozsahu poddanských povinností od poloviny 15. do první poloviny 17. století ve světle odhadů a cen feudální držby*, FHB 10, 1986, s. 205-248.
- TÝŽ, *Die Wandlungen sozialer Ordnungssysteme. Untertanen und Gutsherrschaft in Böhmen und Mähren von 16.-18. Jahrhundert*, in: Jan Peters (ed.), *Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich*, Berlin 1997, s. 113-119.
- Jan KOUPAL, *Selský grunt a výměnek*, Český lid 30, 1921, s. 241-247.
- Lenka MATUŠÍKOVÁ – Alena PAZDEROVÁ, *Alterzusammensetzung der Kinder im Verzeichnis der Untertanen nach dem Glauben vom Jahre 1651*, Historická demografie 17, 1993, s. 53-64.
- Pavel MATLAS, *Nemanželská sexualita, sňatkový konsens a sociální disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou (1661-1760)*, in: *Rodina a domácnost v 16.-20. století*, Praha 2010, s. 31-49.
- Eduard MAUR, *Das bäuerliche Erbrecht und die Erbschaftspraxis in Böhmen im 16.-18. Jahrhundert*, Historická demografie 20, 1996, s. 93-118.

- TÝŽ, *Der Staat und die lokalen Obrigkeiten. Das Beispiel Böhmen und Mähren*, in: Petr Mařta – Thomas Winkelbauer (edd.), *Die Habsburgermonarchie 1620-1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006, s. 443-453.
- TÝŽ, *Čeled' a tovaryši v Čechách ve světle soupisu podle víry z roku 1651*, *Historická demografie* 23, 1999, s. 85-135.
- TÝŽ, *Český komorní velkostatek a trh v druhé polovině 17. století*, *Sborník historický* 24, 1975, s. 53-114.
- TÝŽ, *Geneze a specifické rysy českého pozdně feudálního velkostatku*, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 1, 1976, s. 229-256.
- TÝŽ, *Historické vědomí v poddanských hnutích 16.-18. století*, in: Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám, Praha 1995, s. 206-215.
- TÝŽ, *Informations-Sedimente: Ursprung ud Wandel von politischen Informationen in böhmischen Chronikern um 1800*, in: Johannes Frimmel – Michael Wögerbauer(edd.), *Kommunikation und Information im 18. Jahrhundert. Das Beispiel der Habsburgermonarchie*, Wiesbaden 2009, s. 281-290.
- TÝŽ, *K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví*, *Historická demografie* 8, 1983, s. 7-44.
- TÝŽ, *K postavení poddaných na českých komorních panstvích po válce třicetileté*, in: *Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Jaroslava Kašpara, CSc.*, Praha 1999, s. 143-153.
- TÝŽ, *Nepřátelská agitace mezi poddanými v Čechách za válek 17. a 18. století (se zvláštním zřetelem k válce o dědictví rakouské)*, in: Zdeněk Kárník – Jiří Štaif (edd.), *K novověkým sociálním dějinám českých zemí I. Čechy mezi tradicí a modernizací*, Praha 1999, s. 125-165.
- TÝŽ, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století. Příspěvek k využití katastrů, soupisů obyvatelstva a pozemkových knih pro studium hospodářského a sociálního postavení venkovského lidu*, *Sborník archivních prací* 14, č. 1, 1964, s. 57-87.
- TÝŽ, *Poddanská otázka v předběllohorských Čechách*, *FHB* 11, 1987, s. 133-159.
- TÝŽ, *Poddanská politika poběllohorského absolutismu v Čechách*, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 3, 1989, s. 88-99.
- TÝŽ, *Poddanské spory na českých komorních panstvích po třicetileté válce*, in: Pocta Elišce Čáňové. *Sborník k životnímu jubileu*, Praha 2003, s. 109-124.
- TÝŽ, *Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století*, *ČsČH* 19, 1971, s. 839-870.

- TÝŽ, *Vlast, národ a stát v Čechách v očích lidového kronikáře na sklonku existence tradiční společnosti (1740-1830)*, in: Karel Malý – Ladislav Soukup (edd.), *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*, Praha 2006, s. 250-287.
- TÝŽ, *Vražda a zabití vrchnosti poddanými jako vyústění sociálních konfliktů v raně novověkých Čechách*, in: Jan Štemberk – Miroslava Manová (edd.), *Historie a cestovní ruch – perspektivní a podnětné spojení. Pocta profesoru Vratislavu Čapkovi k 85. narozeninám*, Praha 2008, s. 21-33.
- TÝŽ, *Vrchnosti a poddaní za třicetileté války*, FHB 8, 1985, s. 241-264.
- TÝŽ, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, *Prameny a studie* 33, Praha 1990, s. 3-129.
- Miroslava MELKESOVÁ, *Adhiberi solent, qui compatres vocantur. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti*, *Historická demografie* 27, 2003, s. 63-122.
- Miroslava MELKESOVÁ, „...skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“ *Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry*, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 263-289.
- Alois MÍKA, *Feudální velkostatek v jižních Čechách (XIV.-XVI. století)*, *Sborník historický* 1, 1953, s. 122-213.
- TÝŽ, *Problém počátků nevolnictví v Čechách*, *ČsČH* 5, 1957, s. 226-248.
- TÝŽ, *Sociálně-ekonomická struktura českých zemí před třicetiletou válkou*, *Sborník historický* 23, 1976, s. 37-80.
- Ladislav NEKVAPIL, *Náboženská struktura Chrudimského kraje v polovině 17. století*, *Východočeský sborník historický* 19, 2011, s. 147-170.
- Sheilagh C. OGILVIE, *Vesnická obec a tzv. „druhé nevolnictví“ v raně novověkých Čechách*, *ČČH* 107, 2009, s. 46-93.
- TÁŽ, *Village Community and Village Headman in Early Modern Bohemia*, *Bohemia* 46, č. 2, 2005, s. 402-451.
- Sheilagh C. OGILVIE – Jeremy EDWARDS, *Ženy a „druhé nevolnictví“ v Čechách na počátku novověku*, *Historická demografie* 22, 1998, s. 5-49.
- Josef PETRÁŇ, *Poddanská hnutí v českých zemích v 18. století jako střeoevropský typ*, *Slovenské historické studie* 8, 1971, s. 9-39.
- Jaroslav PROKOP, *Robotní patent z roku 1738 v Čechách*, *Sborník archivních prací* 18, 1968, s. 377-411.

- Iva SEDLÁČKOVÁ, *Struktura obyvatelstva podle rodinného stavu v polovině 17. století ve vybraných panstvích Loketského kraje. Příspěvek ke studiu typů historického utváření rodiny*, Historická demografie 19, 1995, s. 39-58.
- Markéta SELIGOVÁ, *Die Entwicklung der Familie auf der Herrschaft Děčín in der Mitte des 17. Jahrhunderts unter Berücksichtigung seines Wirtschaftlichen Charakters*, Historická demografie 20, 1996, s. 119-175.
- TÁŽ, *Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v první polovině 18. století ve světle poddanských seznamů*, Historická demografie 28, 2004, s. 55-109.
- TÁŽ, *Sňatečnost na severočeském panství Horní Police v první polovině 18. století. K možnostem odhadu míry sňatečnosti v předstatistickém období*, Historická demografie 29, 2005, s. 29-52.
- Markéta SKOŘEPOVÁ, *Vdovství v tradiční venkovské společnosti (přehled bádání)*, Historická demografie 25, 2011, č. 1, s. 1-32.
- Lucie STEINBACHOVÁ, *Demografický vývoj za hladomoru v letech 1771-1772*, Historická demografie 25, 2001, s. 101-128.
- Jiří SVOBODA, *K návrhům hospodářsko-společenských reforem českého venkova na počátku druhé poloviny 18. století*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 3, 1958, č. 3-4, s. 76-93.
- TÝŽ, *Ke studiu sociálního rozvrstvení venkovského lidu v Čechách ve druhé polovině 18. století*, ČsČH 5, 1957, s. 447-473.
- Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a všední den venkovské společnosti v Čechách (se zřetelem k situaci na komorních panstvích ve středním Polabí)*, ČNM, řada A – Historie 175, 2006, s. 41-78.
- Dana ŠTEFANOVÁ – Hermann ZEITLHOFER, *Alter und Generationsbeziehungen in Böhmen. Zum Ausgedinge in nord- und südböhmischen Dörfern*, in: Josef Ehmer – Peter Gutschner (edd.), *Das Alter im Spiel der Generationen. Historische und sozialwissenschaftliche Beiträge*, Wien – Köln – Weimar 2000, s. 231-258.
- Dana ŠTEFANOVÁ, *Besitzrechtliche Ansprüche und weitere Lebenswege von Witwen. Veränderungen und Kontinuitäten der Praktiken in der Gutsherrschaft Frýdlant in Nordböhmen zwischen 1558 und 1750*, in: Nikola Langreiter – Margareth Lanziger (edd.), *Wandel. Kontinuitäten. Kulturwissenschaftliche Versuche über ein schwieriges Verhältnis*, Wien 2002, s. 511-515.
- Dana ŠTEFANOVÁ – Markus CERMAN, *Lebensunterhalt und Erwerb im Alter in ländlichen Gesellschaften der frühen Neuzeit*, in: Marie Koldinská – Alice Velková (edd.), His-

- torik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi, Praha 2003, s. 83-107.
- Dana ŠTEFANOVÁ – Jan HORSKÝ, *Rekatolizace a rodinné, sociální a kulturní životní světy. Panství Frýdlant – sonda do soupisu podle víry z roku 1651*, in: Rekatolizace v českých zemích. Sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993, Jičín 1995, s. 131-144.
- Dana ŠTEFANOVÁ, *Vdovy v raném novověku. Studie k postavení a jednání „viditelných“ žen na příkladu praxe panství Frýdlant v Čechách mezi léty 1550-1750*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, řada historická 49, 2004, s. 49-71.
- TÁŽ, *Zur Stellung von Witwen in ländlicher Gesellschaft der Frühen Neuzeit zwischen 1558 und 1750*, in: Dana Štefanová – Václav Bůžek (edd.), *Menschen – Handlungen – Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften* (= Opera historica 9), České Budějovice 2001, s. 197-217.
- Josef TLAPÁK, *K některým otázkám poddanské nezákupní držby v Čechách v 16.-17. století*, Právněhistorické studie 19, 1975, s. 177-209.
- TÝŽ, *K studiu hospodářského vývoje pobělohorského velkostatku. Z historie panství Choltice na Pardubicku*, Acta regionalia 1, 1963, s. 150-155.
- TÝŽ, *Z předbělohorských inventářů českých velkostatků*, Vědecké práce ČSAZV z dějin zemědělství a lesnictví 1, 1959, s. 179-186.
- Daniela TINKOVÁ, *Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti*, Historická demografie 27, 2003, s. 133-172.
- Miroslav TOEGEL, *Zbíhání poddaných na pardubickém panství v druhé polovině 17. století*, Sborník historický 7, 1959, s. 191-226.
- Josef VÁLKA, *K otázce práva v postavení poddaných*, Sborník prací filozofické fakulty Brněnské university XIU, C 9, s. 51-66.
- TÝŽ, *K současnému stavu otázky „druhého nevolnictví“ ve středoevropských zemích*, ČMM 73, 1954.
- TÝŽ, *Poznámky o ekonomickém charakteru předbělohorského velkostatku*, Sborník prací filozofické fakulty Brněnské university, C 6, 1959, s. 22-37.
- Alice VELKOVÁ, *Household Formation in Bohemia 1700-1850: Inheritance Practice and Family Strategy*, ČČH 109, č. 2, 2011, s. 328-343.
- TÁŽ, *Proměna v chápání majetkových zájmů v rodinách držitelů venkovských usedlostí v letech 1650-1850*, in: Rodina a domácnost v 16.-20. století, Praha 2010, s. 51-68.

TÁŽ, *Proměny venkovské společnosti v letech 1700-1850*, ČČH 105, 1997, s. 809-857.

TÁŽ, *Venkovské ženy 1650–1850. Perspektivy výzkumu s využitím historické demografie, historické antropologie a dějin každodennosti*, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 125-144.

Thomas WINKELBAUER, *Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Joachim Bahlcke – Arno Strohmeier (edd.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels in 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999, s. 307-338.